

Titel:

Er den digitale nadver en luthersk nadver?

Vejleder: lektor Christine Svinth-Værge Pöder

Studium: Fleksibel Master - emne: Reformationsteologi.

KU-brugernavn: jzm996

Forfatter: sognepræst Henrik Guldbrandt Kjær

Opgavens omfang: 82.529 tegn

Blondie - In 'The Flesh 1976

Darlin' darlin' darlin'
I can't wait to see you
Your picture ain't enough
I can't wait to touch you in the flesh
Darlin' darlin' darlin'
I can't wait to hear you
Remembering your love
Is nothing without you in the flesh

© Universal Music Publishing Group

Som en moderne Højsang udtrykker den amerikanske gruppe "Blondie" længslen efter den elskedes fysiske nærvær - meget lig den lutherske forståelse af længslen efter Kristus! - og med bid mod sværmerne, er *mindet* om kærligheden intet i forhold til nærværet i kødet. Eskatologien er udtrykt i længslen efter at se Herren konkret. Et godt præludium til denne opgave!

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU

Er den digitale nadver en luthersk nadver?

1. Indledning

Nadveren er kærlighedens måltid, og Herrens måltid har som eukaristi været det naturlige centrum for de kristne kirker helt frem til Reformationen, hvor der med ordteologiens indtog skete et dramatisk skifte i synet på nadveren som gudstjenestens højdepunkt.

Nadveren er det naturlige højdepunkt i såvel romersk-katolsk som også ortodoks gudstjeneste, men hvilken rolle har den egentlig i luthersk sammenhæng? Er nadveren blot en "fordobling" af det forkyndte evangelium¹, altså er der egentlig nogen særlig betydning eller "nytte" i at gå til alters, ud over en god, gammel vane?

Den lutherske nadvers egentlige betydning og vægt i Folkekirkens gudstjeneste er under debat gennem flere år nu, og diskussionen blev for alvor tilspidset, da statsminister Mette Frederiksen lukkede det meste af samfundslivet, herunder kirkelivet, ned den 11. marts 2020.²

I flere måneder var kirkerne lukket for almindelige gudstjenester, kun særskilte dåb, vielser og begravelser blev afholdt - under store restriktioner, herunder ingen salmesang fra menigheden og med meget få deltagere i tjenesterne.

I løbet af kort tid kom der gang i kirkernes tilstedeværelse på internettet, herunder også muligheden for at afholde nadvergudstjenester online - og det skete! - med efterfølgende intens debat om sandt nærvær og dårlig teologi på især internettet: stod vi i en nødsituation, hvor nødvendige tiltage måtte tilpasse sig behovet, eller var det at give stene for brød (!), når online gudstjenester medinddrog "gudstjenestedeltagerne" ude ved skærmene?

Denne opgave vil undersøge, om online altergang, digital nadver, er en "rigtig" nadver, dvs. om nadveren hjemme ved skærmen indholdsmæssigt og betydningsmæssigt svarer til nadveren i kirken. Kan man i den evangelisk-lutherske Folkekirke med sindsro kalde en digital nadver for en sand nadver? Mindst 3 af vore biskopper gjorde - og biskopperne står jo læremæssigt med det overordnede ansvar i Folkekirken.

Jeg har dristet mig til at formulere opgaven med spørgsmålet: "Er den digitale nadver en luthersk nadver?".

Det betyder, at jeg må redegøre for, hvad en digital nadver er, samt hvad en luthersk nadver er.

¹ Gregersen, p. 145.

² *Når folkekirken skal spille efter reglerne - men uden for banen.*

Folkekirkens håndtering af coronaperioden i foråret 2020.

Folkekirkens uddannelses- og videnscenter (FKUV) 11. november 2020, p. 33ff.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU Er den digitale nadver en luthersk nadver?

Mine primære tekster vil være Luthers nadverskrifter, særligt de tidlige fra 1519-1520.

2. Definition af digital nadver

Digital nadver defineres her som en nadver, der indstiftes ét sted, formidles elektronisk og nydes et andet sted, hvilket selvsagt kan foregå på mange måder.

Gennem mange år har man transmitteret gudstjenester via Danmarks Radio, både i radio og i tv, og i mindst 40 år har man kunnet iagttage, at radiolyttere har taget brød og vin frem hjemme i stuen, når nadveren blev indstiftet³ - med tiden ofte tilskyndet af fungerende radio- eller tv-præst.

Disse gudstjenester har som regel været direkte transmitteret, så der er et vist kronologisk sammenfald i begivenheden, men siden coronakrisen er man begyndt at optage tjenesterne i forvejen, ofte flere dage før gudstjenesten bliver udsendt.⁴

Coronakrisen og de lukkede kirker blev dog anledning til, at store dele af Folkekirken så sig nødsaget til at tage moderne it-teknologi i brug - sådan som mange frikirker har gjort i årevis - og begyndte i stor stil at formidle gudstjenester via internettet, både direkte livestreaming og gudstjenester optaget på forhånd, både med og uden ”menighed”.⁵

I erkendelse af, at de ”gamle” analoge massemedier i dag også er digitale og tilgås via apps og hjemmesider, skelner jeg ikke mellem radio, tv og internet. Om gudstjenesten er optaget i professionel kvalitet med studieudstyr, eller om præsten står for alteret med sin mobiltelefon på et stativ foran sig, er i min sammenhæng uden betydning.

3. Definition af luthersk nadver

Med Reformationen skete der store omvæltninger i gudstjeneste og teologi. Hvor Romerkirkens messeoffer og bod var de centrale sakramenter i kirke og teologi, blev nu dåb og kommunion under begge skikkelser den bærende forkyndelse, for ord- og skriftteologien gjorde prædikenen sakramental og sakramenterne forkyndende.⁶

³ Prenter, Regin. 1975. *Fællesskabet om nadveren er væsentligt*. Kristeligt Dagblad, 24. februar 1975.

⁴ Holm, Bo Kristian. 2020, henviser til påskekudstjeneste fra Viborg Domkirke optaget flere dage før Påske. I: *Er digital nadver nadver?* i: Kritisk Forum for Praktisk Teologi, nr. 159, Eksistensen, p. 95.

⁵ FKUV, p. 152-153.

⁶ Prenter, Regin. 1944. *Spiritus Creator*, p. 182ff.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU

Er den digitale nadver en luthersk nadver?

I hvor høj grad man i lutherdommen fulgte Martin Luthers tanker, er jo et ganske stort spørgsmål, så min tilgang til opgaven er med hovedsigte på Martin Luthers nadverskrifter.⁷

Martin Luther har selvsagt ikke været præsenteret for spørgsmål om digital nadver (!), men det må være relevant at besinde sig på grundspørgsmål i nye omgivelser: hvad definerer en nadver i Martin Luthers teologi? Og på hvilken måde kan man forsvare en luthersk nadver, når præst og indstiftelse er adskilt i tid og/eller rum?

4. Metode og valg af tekster

Jeg vil indlede med at redegøre for nadverens historiske baggrund, primært frem til Reformationen.

Efter denne historiske rammesætning lader jeg Luthers nadverttekster fra 1519-1529 komme i spil. Min Luther-læsning er præget af den internationalt kendte Regin Prenter, som stadig læses og stadig anses for at være forud for sin tid i sin Luther-forskning⁸ - og i denne sammenhæng har jeg særligt haft glæde af disputatsen fra 1944, *Spiritus Creator*.

Derefter vil jeg præsentere de debatindlæg, der fremkom i forbindelse med coronanedlukningen af samfundet og kirken fra primo marts 2020 og omtrent et år frem. Der præsenteres både danske og tyske indlæg.

Endelig vil jeg prøve at besvare opgavens spørgsmål - hvorvidt kan man tale om en digital nadver som en luthersk nadver?

5. Nadverens bibelske og historiske baggrund

Det mest slående ved at studere nadverens lange historie er, at det samtidig er den kristne gudstjenestes lange historie. Lige siden man begyndte at forsamle sig søndag morgen og/eller aften, har bekendelsen til Jesu Kristi opstandelse været knyttet til "brødet brydelse".⁹

De bibelske forlæg er flere. Vigtig er Emmausfortællingen hos Lukas 24,13ff, hvor Jesus Kristus åbenbarer sig ved måltidet sammen med de to medvandrere fra Jerusalem.

⁷ Prenter 1944, p. 337: "For luthersk teologi betyder en undersøgelse som den nærværende [om Helligånden], at spørgsmålet om Luther og den lutherske arv rejses konkret på ny. Er lutherdommen virkelig "luthersk"?"

⁸ Holm, Bo Kristian. 2012. *Den Gud, der er kærlighed: Regin Prenter og Luther, i: Lutherbilleder i dansk teologi 1800-2000*, p. 255f.

⁹ Nielsen, Bent Flemming, 2017. *På den første dag. Kirkens liturgi. Oldtid og middelalder*. Eksistensen Akademisk, p. 15ff

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU

Er den digitale nadver en luthersk nadver?

Dertil kommer hele nadverkomplekset hos Paulus i 1. Korintherbrev kap. 10-14, som også for Luther er hovedstolen i forhold til al tale om nadver. I dette corpus finder vi et opgør med korinthermenighedens praksis ved måltidssammenkomster, og i Paulus' formaninger siges meget om, hvad disse måltiders funktion og mål er.

De udvalgte, vigtigste scopi er 1. Kor 10,16-18 og 1. Kor 11,23-26. Her fokuseres på fællesskabet i brødet/legeme, pagtsslutningen i vin/blod, ihukommelsen samt den eskatologiske forkyndelse af Jesu død og genkomst.

Det er dog hele komplekset 1. Kor 10-14, der for den senere kirkehistorie kommer til at virke som et kildevæld for nadverforståelsen, herunder de vigtige elementer angående åndelig mad og drikke, offer og dét at spise værdigt/uværdigt.

Evangelierne lægger sig nært op ad Paulus, men Matthæusevangeliet 26,28 har "syndernes forladelse" som tilføjelse til pagtsslutningen i blodet.

At de første kristne skulle mødes den første dag i ugen, vores søndag, bevidner også Acta 20,7 med den specifikke oplysning "Den første dag i ugen var vi samlet for at bryde brødet", hvor det at "bryde brødet" åbenbart er synonymt med at afholde menighedernes sammenkomster.¹⁰

Nøgleordet for Oldkirkens "gudstjenester"¹¹ er *eukaristi*, takkebøn, som begrebsmæssigt kom til at omfatte hele sammenkomsten, der skematisk allerede fra 2. århundrede bestod af en indledende ord-del (for alle, også ikke-døbte), eukaristien (takkebønnen over de på alteret frembårne elementer) og så selve kommunionen, det fælles måltid.¹²

Langt op i Middelalderen betyder *eukaristi* gudstjeneste som helhed, hvorefter ordet *messe* tager over i Vestkirken. Eukaristi kom derefter til at hedde *offertoriet*, men den dag i dag bruger man i forskellige kirkesamfund stadig *Eucharist* som en samlet betegnelse for nadveren, *The holy Communion* eller *Lord's Supper*.¹³

I vores sammenhæng er forståelsen af eukaristi som takkebøn meget vigtig, som vi skal se nedenfor i gennemgangen af Luthers forsigtige brug af ordet *offer*.

I Romerbrevet kap. 12,1 møder vi ordet offer sammen med ordet gudstjeneste. Alle alarmer lyder, når protestantiske teologer hører ordet "offer", idet opgøret med Romerkirkens messeoffer var det måske afgørende i opgøret overhovedet. Mennesket

¹⁰ Nielsen 2016, p. 16 - og p. 62: "Der hersker ingen videre konsensus vedrørende spørgsmålet om, hvilken form for måltidspraksis, som ligger bag menighedernes fælles måltider, dvs. om det er et jødisk festmåltid, et vennemåltid, bespisningsunderne, et hellenistisk kultmåltid eller et privatoffer."

¹¹ Nielsen 2016, p. 24f. "gudstjenester" er i citationstegn, fordi man liturgihistorisk først bruger ordet i Senmiddelalderen.

¹² Nielsen 2016, p. 20, som anfører den strukturelle lighed med en dansk gudstjeneste i dag.

¹³ Nielsen 2016, p. 30.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

har intet at komme med over for Gud - det er ultimativt Gud, der ofrer sig selv, siger vi enstemmigt som lutheranere, for alt andet er at ville "skabe indvirkning på guden", som nytestamentleren Conzelmann forfægtede i 1968.¹⁴

Prenter havde syn for dette allerede i midten af forrige århundrede¹⁵, som vi skal se nedenfor - for Reformationen gjorde os blinde for den vekselvirkning, der er på tale i den oldkirkelige offerterminologi. Moderne antropologi og religionsvidenskab forfægter, at:

"Forholdet mellem den ofrende og den gud, der ofres til, er religionshistorisk set langt mere komplekst end talen om "indvirkning på guden" lader ane. [...] Antikkens offertjeneste forudsætter kort sagt en allerede tilstedeværende relation mellem giver og modtager, og den tjener grundlæggende doksologiske intentioner, den artikulerer den givendes taknemmelighed og lovprisning."¹⁶

Offerhandlingen i eukaristien forstås netop som et takkeoffer i Oldkirken - et takkeoffer, der indgår i et dynamisk begreb om menighedens ihukommende nærvær af den opstandne Jesus Kristus - et ihukommende nærvær, der hedder *anamnese*.

Med baggrund i den gammeltestamentlige overlevering fra Ex 12,14, hvor Israels menighed pålægges at fejre påske for Herren med lydefrit lam og usyret brød, sættes bydemåden i nadverordene "Gør dette til min ihukommelse!" i et anamnetisk perspektiv.

"For israelitten betød erindringen om fortidens frelse samtidig, at han selv blev indoptaget i den virkelighed, som der erindres om. [...] hvilket implicerer, at fortiden realt er til stede i kraft af en sådan kvalificeret *anamnese*. Denne israelitiske baggrund klinger med i overleveringen angående det måltid, indstiftelsesberetningen gengiver. Befalingen til menigheden om at *gøre dette til min ihukommelse* indebærer, at de frelsende handlinger, som Kristus satte i værk ved sin død og opstandelse, her og nu medieres via menighedens formaliserede og ritualiserede måltid, således at frelsesbegivenhederne er til stede som real og altomsluttende virkelighed."¹⁷

I spørgsmålet om digital nadver hjemme ved skærmen er denne anamnese-forståelse uhyre interessant. Der sker en dobbeltbevægelse i eukaristien/nadveren, hvor både den opstandne Kristus og måltidsfejrende menighed er aktive og forenes i den aktive

¹⁴ Nielsen 2016, p. 74.

¹⁵ Prenter 1977a (1955), p. 187.

¹⁶ Nielsen, 2016, p. 74-75.

¹⁷ Nielsen, 2016, p. 84ff.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

handlen på tværs af tid og sted! Som vi vil se nedenfor, er det en tanke, som Luther måske kan være positivt stemt for - i betydningen *offer!*¹⁸

At deltagelse i eukaristien/nadveren har frelsesbetydning afhænger af guddommens nærvær, altså af den opstandne Jesu Kristi nærvær. Det var afgørende i Oldkirken, og det er afgørende i denne opgaves spørgsmål.

Eusebius af Cæsarea (264-340) forfægtede et platonisk begreb om Jesu Kristi menighedsnærvær som billede - eikån - og vel at mærke som det eneste billede, der kunne tænkes - nemlig eukaristien - alt andet ville være gudsbespotteligt.¹⁹

Som arianenerne sagde, så var person og afbillede ikke af samme slags - homo-ousios - og derfor er det ikke Kristus selv, menigheden møder i eukaristien. Gud afbildes i Kristus, som afbildes i eukaristien - nedadgående i kraft og styrke.

Over for denne position stod Athanasius (298-373) og de nikænske fædre med et forsvar for, at Gud og afbillede var af samme slags, samme guddommelige væsen, og dermed forfægtede man også, at Kristus er sandt til stede i eukaristien.

Det samme gjorde Augustin (354-430), men han forblev i den "gamle", nyplatoniske forståelse af eukaristien som en begivenhed, hvor den forsamlede menighed bliver ét med den opstandne Jesus Kristus, forstået typologisk i forhold til type (Kristus) og antitype (menighed), hvor begivenheden selv "kan siges at udgøre en form for realpræsens."²⁰

Augustins forståelse af eukaristien er både traditionel oldkirkelig, men med et markant fokus på troen og menigheden. Elementerne og deres indvielse betyder endnu ikke et altafgørende "før og efter", men er en del af det store gudsmøde ved alteret.

Ved de nydøbtes første eukaristi påskemorgen kunne Augustin sige:

"Det, I ser på Guds alter, så I også i aftes: men hvad det var, hvad det betød, hvor stor en ting, det som sakramente indeholdt, det har I endnu ikke hørt. Altså: det I ser, er brød og en kalk. Det er også, hvad jeres øjne fortæller jer. Men det som jeres tro kræver - jeres tro, som skal belæres - er, at brødet er Kristi legeme og kalken Kristi blod."²¹

¹⁸ Ibidem, p. 89 "Det kan overvejes, om der allerede i den paulinske overlevering er tale om, at den anamnetiske handling har karakter af at være *offer*"

¹⁹ Ibidem, p. 349f. Og hermed er den kristne ikonoklasmestrud så at sige i gang!

²⁰ Ibidem, p. 331.

²¹ https://www.augustinus.it/latino/discorsi/discorso_383_testo.htm Oversættelse hos Nielsen, p. 334.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU

Er den digitale nadver en luthersk nadver?

Med baggrund i 1. Kor 12,27 ”I er Kristi legeme og hver især hans lemmer” fortsætter Augustin med at indskærpe samhørigheden mellem Jesus Kristus og menigheden - i så skarpe ord, at det er menigheden selv, der er placeret på alterbordet! Ved eukaristien modtager forsamlingen, kirken, sig selv - som Jesu Kristi legeme, som åndelig realitet. Altafgørende er eukaristien forstået som kirkens fælles sakramente, enhedens mystiske sakramente, og der er direkte advarsel mod at nyde eukaristien for sig selv. Det er menigheden som fællesskab, der inkluderes i Kristi offer - som offer!²²

Fra Ambrosius og Athanasius ses et tiltagende skifte fra en dynamisk til en mere statisk forståelse af sag og afbillede, og som konsekvens af denne ændring i perspektiv, gik man i eukaristien fra at fokusere på skellet mellem sanseligt og åndeligt, til skellet mellem konsekreret og ikke-konsekreret nadverelement. Augustins lærer, Ambrosius, ”gave birth to the doctrine of consecration”, selvom der skulle gå noget tid, før man begyndte at tale om en decideret transsubstantiationslære.²³

Vandringen mod den skolastiske teologi begynder så småt i det 6. århundrede, særligt med en opvurdering af præsten og biskoppen som garanten for det guddommelige nærvær. Menighedens rolle bliver mere og mere *tilskuerens* rolle - anskuelsen af det hellige, som helt op til Reformationen afløser den fysiske modtagelse af brødet sub una.²⁴

Overgangen fra Oldkirke til Middelalder er præget af tiltagende institutionalisering og styrkelse af embedsstrukturen, især mht. privatmesserne, hvor præsterne i tiltagende grad afholder privatmesser - mod betaling. Fokus er ikke længere menighedens frelsende møde med den opstandne Jesus Kristus, men soningen for specifik synd. Man går fra en tanke om forbøn i eukaristien (orare pro) til en ofring til bedste for (offerre pro) i messen, dét ord, der fremover bruges i stedet for eukaristi.²⁵

I 9.-11. århundrede skærper man interessen for *det sakramentale nærvær* i brød og vin på alteret. En sakramental realisme kunne man allerede finde hos Augustin, men det var forstået i sammenhæng med menigheden som Kristi legeme. Nu var fokus ikke længere rettet mod menigheden, men mod elementerne - eukaristien blev som messe i højere grad ”et rituel drama opført af præsten ved alteret med menigheden som tilskuere.”²⁶

I diskussionen om, hvorvidt Jesu Kristi legeme og blod ”kødeligt” er til stede på alterbordet, er opgøret med Berengarius af Tours (999-1088) berømt, for han ikke ville acceptere, at man så firkantet talte om sakramenternes kød og blod, som om der er tale

²² Nielsen 2016, p. 338.

²³ Nielsen 2016, p. 356.

²⁴ Nielsen 2016, p. 358ff.

²⁵ Ibidem, p. 217.

²⁶ Ibidem, p. 364.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU

Er den digitale nadver en luthersk nadver?

om det samme kød og blod, der er i Jomfru Marias mave og på Golgathas kors. Berengarius blev dømt til at tilbagekalde sine meninger, men denne strid blev en fast del af de kommende mange århundreders nadverstrid, hvor både Calvin og Luther fra hver sin lejr nævner Berengarius som helt eller skurk.²⁷

4. Laterankoncil i 1215 er på alle måder skelsættende, for her stadfæstes magten og evnen til at kunne gøre Kristus reelt præsent i nadveren, potestas consecrandi, en magt og evne, der cementerer Romerkirkens uomgængelighed for at kunne møde Gud. Den klerikale magt forenet med læren om transsubstantiation, fortæller en fokusforskydning fra Oldkirkens eukaristi, hvor ordene ”Gør dette til min ihukommelse” til messens konsekrationssord, forvandlingsordene ”Dette er mit legeme...blod”.

Den eukaristifejrende menighed blev erstattet af den messebeskuende menighed, for hvem ”transsubstantiation må have været noget, som kan sammenlignes med kvantefysik i dag.”²⁸

6. Luthers nadverforståelse - med særlig fokus på digital nadver

Der er jævn enighed om, at Luthers nadverskrifter har 3 faser.²⁹ Af dem har jeg udvalgt følgende.

a) December 1519 udkom ”En sermon om Kristi hellige, sande legemes højværdige sakramente og om broderskaberne”.³⁰

Et lille, opbyggeligt skrift om nadveren, hvor vi i forhold til de senere skrifter her møder en mild og upolemisk Luther - og alligevel er næsten alle de nadverteologiske emner med. Sakramentet bestemmes med 3 bestemmelser: tegnet (brød og vin), betydningen (Jesu Kristi nærvær) og endelig troen på disse to, til gavn og glæde for den, der begærer Jesu Kristi nærvær, dvs. begærer at være en del af Jesu Kristi legeme.

Ganske fredeligt foreslår Luther, at det kunne være skønt med nadveren under begge skikkelser - ”for at tegnet kunne blive helt og fuldkomment; *thi alterets sakramente betyder*

²⁷ Ibidem, p. 372ff. Luther priser for gang skyld en pave for en god gerning ved at dømme Berengarius, WA26,443,1ff, medens Calvin forfærdes over tanken om at Kristi legeme kunne befamles med vore hænder, knuses med vore tænder og sluges med vore munde. Institutio Christianae Religionis, IV,17,12.

²⁸ Nielsen 2016, p. 383ff.

²⁹ Kyndal, Erik. 1984. *Nadverlære og nadverfællesskab*. Gad, København, p. 17ff.

³⁰ Luther, Martin. 1519. *Eyn Sermon von dem Hochwirdigen Sacrament des Heyligen Waren Leychnams Christi Und von den Bruderschaften Doctoris Martini Luther Augustiners*. WA 2,742-758

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

*de helliges fuldstændige forening og udelte fællesskab*³¹ - selvom det ikke er nødvendigt, for af Augustin har Luther lært: "crede et manducasti", tro og du har spist.³²

Med denne spiritualisering af sakramentforståelsen kan man umiddelbart ikke fortænke sværmerne i deres indvendinger mod en "kødelig" nadverspisen - eller fortalene for digital nadver i at argumentere, som de gør!

Kirken er en åndelig enhed af de hellige, et åndeligt legeme "geystlicher corper" - som forsamles til kommunion, communicare, under altergangen, som er et sikkert tegn på dette fællesskab. "Det er indlemmelsen i og opbygningen af dette åndelige legeme, som er nadverens inderste virkelighed."³³

Fællesskabet i Kristi åndelige legeme er en forening med Kristus og alt, der hører ham til. Menighedens synd og skyld bæres af Kristi lidelser, og Kristi liv og forbøn gives til menigheden - "eyn frölich wechssel und streytt". Dette salige bytte mellem Kristus og menigheden skaber en enhed, som nyskaber menigheden - hvert medlem af menigheden er nu at regne for Kristus selv og skal behandles som sådan!³⁴

Nadverens forhold til dåben har med den fortsatte synd at gøre. Kampen mod synden er indledt i dåben, men ikke fuldendt - derfor skal Kristi og menighedens hjælp til i kampen mod synd, død og djævel. Kristus skal endda gå i forbøn for os vedblivende syndere, så vores synd ikke længere tilregnes. Alt dette får vi tegn på i nadveren - tilsagn om - så vi skal være frimodige i den fælles kamp mod alle fordærvmagter. Nadveren er simpelthen vores mulighed for at aflægge sorg og angst og alle menneskelivets byrder - "på menigheden og søge hjælp hos hele den skare, der udgør dette [åndelige] legeme"³⁵

Vil du nyde, må du yde, for nadveren er kærlighedens sakramente, der skal gives videre - giv kærlighed og bistand, som du selv har fået givet, jf. Gal 6,2: Bær hinandens byrder, så kan den onde ånd ikke stå imod. Derfor indstiftede Kristus nadveren med ordene om sit legeme og blod, der gives og udgydes for den ihukommende menighed - for selv at være gave først, og dernæst opgave over for næsten i menigheden.

Nadverens sakramente er til styrkelse og trøst for dem, der begærer den i sorg og angst. I længslen efter nadveren er man værdig til den.

³¹ WA 2,742,33f "diss sacrament bedeutet ein gantz voreynung und unvorteylete gemynschafft der heyligen" Dansk oversættelse Luthers Skrifter i udvalg, bd. 1, p. 130.

³² *Festskrift til K.E. Skydsgaard, p. 229, note 3*: In Joannis Evangelium Tract. XXV (Joan. VI, 15-44), Migne PL 35, 1602: Hoc est ergo manducare cibum non qui perit, sed qui permanet in vitam aeternam. Utquid paras dentes et ventrem? crede, et manducasti.

³³ Kyndal, p. 19.

³⁴ WA 2, 744,8-18.

³⁵ WA 2,745,4f. "...lege seyn leyd yn de gemeyn, und such hulffe bey dem gantzen hauffen des geystlichen corpors", LS 1,132 (har ikke *åndelig* med..!?)

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

Og nadveren skal bruges ofte! - ”så vi kan mindes ham [Jesus Kristus] og efter hans eksempel opøver dette fællesskab.”³⁶ Desværre sker dette ikke, når der afholdes privatmesser uden menighed eller messer uden forklaring på, hvor stort og vigtigt dette sakramente er.

Enheden er vigtig at indskærpe for Luther, enheden mellem Kristus og menigheden, og dertil kræves ligesom mange små kerner og druer til brød og vin, at man opgiver sig selv for at blive en del af helheden. Sådan gør Kristus ved at blive kød, og sådan gør menigheden ved at blive som Kristus over for hinanden i ét stort, åndeligt kærlighedslegeme.³⁷

Brød og vin er valgt som sakramentets skikkelser for at afbilde denne fuldstændige enhed, ligesom mad og den, der spiser maden, bliver ét. Kristus giver sit sande, naturlige kød i brødet (”warhafftig naturlich fleisch”), og sit naturlige, sande blod i vinen (”naturlich warhafftig blut”). Her er vi ved kernen af nadverspørgsmålet:

”...for at skabe et fuldkomment sakramente eller tegn. Thi som brødet forvandles til hans sande , naturlige legeme og vinen til hans naturlige, sande blod, så sandt bliver vi optaget i og forvandlet til det åndelige legeme, det vil sige Kristi og alle helliges fællesskab, og gennem dette sakramente indsat i al den kraft og nåde, som hører Kristus og hans hellige til...”³⁸

Jesu Kristi realpræsens som sakramente er tydeligt formuleret her, og menighedens realpræsens *med* Kristus ligeså. Der er tale om ligedannethed med Jesu naturlige kød og blod - som bevirker optagelsen i det fællesskab, der er det åndelige, fælles legeme.

Denne guddommelige gave, at få Kristus og blive ét med ham og menigheden, kan kun modtages i *tro*, for gaven er et løfte, der skal begæres og modtages i tillid til giveren - og i denne tillid skal vi ikke spørge efter ”wie und wo”, men lade det være Guds sag. At Luther så kommer til at bruge utrolig mange kræfter på at diskutere ”wie und wo” med sværmerne, og at det bliver kirkesamfundssplittende i den reformatoriske lejr, er desværre skæbnens ironi.

Afslutningsvis kommer Luther ind på diskussionen om *ex opere operato*, og peger derved på, at Kristi ”naturlegeme” ikke skal agtes højere end ”åndslegemet”. Jesus Kristus på korset hjælper ikke, hvis ikke kærlighedsforvandlingen bevirker en optagelse i

³⁶ WA 2,747,4ff. og LS 1,135.

³⁷ WA 2, 748,24ff. ”Also werden wir ynn eynder vorwandelt und gemeyn durch die liebe, an wilche keyn wandell nit geschehen mag.”

³⁸ WA 2, 749,9-15

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

fællesskabets åndelige legeme i nadveren. Den troende skal "...ikke tvivle om, at han får dette, og derpå også gøre fælles sag med alle og enhver i denne kærlighed."³⁹ Menigheden er uomgængelig i det lutherske nadversyn.⁴⁰ Dette grundmotiv fastslås i det første, uanselige nadverskrift, og det forbliver sådan i de følgende, selvom opgørens fronter skifter undervejs.

b) April 1520 udkom **"En sermon om det nye testamente, det vil sige om den hellige messe."**⁴¹ Om opgøret med Rom angående nadveren.

Jesus Kristus har oprettet én forskrift og lov, så folket i kærlighed kan tjene Gud uden strid og kævl og sekterisk virksomhed, nemlig messen, altergangen, nadveren, den eneste rette gudstjeneste, der, som i oldkirken, blot kan afholdes med taksigelse [eukaristi] og nydelse af sakramentet. Derfor må vi se nøje på indstiftelsesordene, for "uden dem modtager vi intet gennem messen"!!⁴²

Ud over indstiftelsesordene er sermonens afgørende ord *testamente*, som her betyder 3 ting: a) pagt, b) testamente ved død samt c) forjættelse/løfte/tilsigelse.

Løfte - promissio - er et grundord for Luther - sammen med troen - fides, og dette ordpar danner grundstammen i al tale om retfærdiggørelse ved tro.⁴³ Guds løfte er et tilsagn, som mennesket med taknemmelighed tager imod og tillidsfuldt tror på.

Jesus Kristus har givet os et testamente, et nyt testamente, en ny pagt, som er et løfte og tilsagn, som mennesket skal tro og derved blive salig og from, nemlig ved de ord, hvor Kristus siger: "das ist der kilch des newen testaments", Det er det nye testaments kalk!

Når et menneske skal dø, afgiver den døende et løfte gennem sin sidste vilje, hvem der skal arve hvad. Et testamente bliver gyldigt, når testator dør, og ved Jesu død, ved hans blod, profeteret i Det gamle Testamente, besegles testamentet - "og således er det lille ord "testamente" en kort sammenfatning af alle de Guds undere og nådesbeviser, som er opfyldt gennem Kristus."⁴⁴

³⁹ LS 1,142,13f.

⁴⁰ Kyndal, p. 21 "At fællesskabet med Kristus også er et fællesskab med menigheden, er selve grundmotivet i denne fremstilling af nadveren".

⁴¹ Luther, Martin. 1520a. *Eyn sermon von dem newen Testament, das ist von der heyligen Messe*. WA 6,353-78

⁴² WA 6,355,26-28. "...dan darynnen ligt die mess gantz mit all yhrem wessen, werck, nutz und frucht, on wilche nichts von der mess empfangen wirt."

⁴³ Prenter, Regin. 1977b. "Eucharistic Sacrifice according to the Lutheran Tradition"

i: *Theologie und Gottesdienst. Gesammelte Aufsätze*. Aros, Århus. p. 205. "The correlation between sacrament and sacrifice, stated by Luther in his sermon, corresponds exactly to that correlation between promise and faith, or gospel and faith, which is the basis of the article of justification by faith alone."

⁴⁴ WA 6,357,25ff.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

Kristi testamente har også fået hængt sit segl under dokumentet - som ydre tegn, vi kan holde os til og samles om -

”nemlig sit eget sande kød og blod under brødet og vinen” - og ”...dette tegn er et sakramente, det vil sige, at det nok er noget ydre, men rummer og betyder åndelige ting, for at vi ved det ydres hjælp kan blive ført hen til det åndelige (in das geystliche getzogen werden) og sanse det ydre med legemets øjne, det åndelige og indre med hjertets øjne.”⁴⁵

For Luther er et sakramente en ydre og en indre virkelighed til modtagelse i tro - og hvorvidt kan de meningsmæssigt skilles i rum og tid i en digital nadver?

Luther laver nu en præciserende definition af et sakramente: ethvert løfte fra Gud indeholder to dele - ord og tegn - dvs. indstiftelsesord og brød/vin. Ordene er tilsagn og testamente, medens tegnene er sakramenter (heylige zeychen).

Testamentet vægtes højere end sakramentet, dvs. ordene vægtes højere end tegnet,

”thi tegnene kan godt mangle og mennesket endda have ordene og således blive saligt uden sakramente, men ikke uden testamente. Jeg kan nemlig daglig nyde sakramentet i messen, når jeg blot holder mig testamentet, det vil sige Kristi ord og løfter, for øje (für mich bilde) og ved dem nærer og styrker min tro.”⁴⁶

Luther går faktisk så vidt, at vi strengt taget ikke behøver at gå fysisk til alters, ved at han igen citerer Augustins vilde udsagn: ”tro, så har du spist” - og dette er for Luther en del af det almene præstedømme!

For at komme dertil minder Luther om oldkirkens offerbegreb, hvor man kom med mad og penge, som under eukaristien blev takket for - som takoffer! - og derefter uddelt til alle, også de fraværende syge og fattige. Messe, dvs. nadveren, er for Luther ikke længere et offer, ud over, hvad vi kan takke for - og det er ikke os selv, der kan fremstå med denne tak, for det skal vores ypperstepræst, Jesus Kristus, jf. Hebræerbrevets kap. 9 og 13.

”Af disse ord lærer vi, at det ikke er os, der ofrer Kristus, men Kristus, der ofrer os, og i den forstand kan det tilstedes, ja, er det gavnligt, at vi kalder messen et offer, ikke for dens egen skyld, men for at vi skal ofre os selv sammen med Kristus, det vil sige: for at vi skal overgive os til Kristus med en fast tro på hans testamente...”⁴⁷

⁴⁵ WA 6,359,5-12. LS1,255.

⁴⁶ WA 6,363,1-11, LS1,260.

⁴⁷ WA 6,369,5- ”...sondern das wir uns mit Christo opffern, das ist, das wir uns auff Christum legen mit eynem festen glauben seynes testaments...” LS1,266-267. Bemærk, at vi lægger os på Kristus!

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

Denne processuelle nadvertænkning, hvor vi overgiver os og lægger os på den Kristus, der i forbøn frembærer os og sig selv som offer for Gud, er det spor, jeg nedenfor vil følge.

Luther fortsætter nemlig sin reformatoriske tankegang med at indskærpe, at ikke kun præsten ofrer til Gud, men enhver nadvergæst, både fysisk og beskuende, selv ofrer og bør gøre det! For dette er et lovprisningsoffer, et takkeoffer, som kan udøves hvor som helst af hvilken som helst kristen - men denne åndelighed har ikke alle, så derfor er nadveren indstiftet for at hjælpe vores svage tro. Vi skal altså modtage sakramentet for at styrke vores tro på, at

”...Kristus er vor præst i Himmelen, som uophørligt ofrer sig for os og frembærer vor bøn og lovprisning og skaffer den indgang...!”⁴⁸

Det er den enkelte kristnes egen tro, der bringer offeret, ikke kun præsten - ”vi er altså alle sammen i lige grad [åndelige] præster for Gud.”⁴⁹

Luther indskærper, at enhver, der giver sig selv hen til Kristus på denne måde

”modtager på det grundlag, legemligt eller åndeligt, sakramentet og testamentet som et tegn på alt dette og tvivler ikke om, at så er al synd forladt, Gud er blevet en nådig Fader, og evigt liv er til rede (berøyt).”⁵⁰

Troen alene - sola fide - udretter alt dette - som det almene præstedømme. Men med denne spiritualisering vil Luthers kritikere indvende, at så kan man bare holde messe for sig selv ude på marken! For troen gør jo alt! Når man har spist ved at tro og inderligt begære testamente og sakramente, ”hvad nytte er det så til, at man holder messe i kirkerne?” (Og hvad skulle der være til hinder for, at afholde nadver hjemme foran skærmen?)

Her indfører Luther, at ingen ville kende til eller kunne tro på dette testamente og sakramente, hvis ikke der ”var bestemte steder og kirker, hvor det fandt sted på udvortes vis.”

Ikke mindst er det også Guds vilje, at denne nadver finder sted i det ydre - for Gud har indstiftet og dermed forordnet dette sakramente til fælles opøvelse i tro. Åndelig nadver er en mulighed, men ud over meget få ørkeneremitter, har ingen så store åndelige kræfter.⁵¹

⁴⁸ WA 6,369,33ff.

⁴⁹ WA 6, 370,10f. ”...und sein also alsamt gleych geystliche priester fur gott.” LS1,269 - bruger heller ikke her ”åndelig” i oversættelsen.

⁵⁰ WA 6,370,20ff.

⁵¹ WA 6,373,8f.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

Nadver skal afholdes for at kæmpe mod synd, død og djævel, og Guds hellige ord er det skarpeste, åndelige sværd i den kamp. Derfor skal der prædikes, når der holdes nadver, for derved kommer vi Herren i hu, jf. 1. Kor 11,26. ”For hver gang I spiser dette brød og drikker bægeret, forkynnder I Herrens død, indtil han kommer”.

Prædikenen skal ikke være andet end udlægning af indstiftelsesordene - for

”Hvad er hele evangeliet andet end en udlægning af dette testamente? Med dette testaments eller sakramentes ord har Kristus sammenfattet det hele evangelium i en kort sum, thi evangeliet er ikke andet end en forkyndelse af Guds nåde og af hans forladelse af al synd, som er skænket os gennem Kristi lidelse”.⁵²

Prædiken og nadver hører uløseligt sammen - her tilsiges og gives trøst og styrke og tro - og begge dele af samme grund sakramentale.

September 1520 udkom **”Om kirkens babylonske fangenskab.”**⁵³ Et opgør med hele den katolske sakramentlære, men i store træk er indholdet beskrevet i foregående sermon.

I *De captivitate Babylonica* præciseres i en noget krassere tone, hvordan Romerkirken holder den sande kirke fanget. Ved kun at tilbyde nadvergæsten brødet (sub una). Ved at fastholde transsubstantiationslæren, som er et aristotelisk menneskepåfund med tale om accidenser og substanser, som dybest set er en babylonsk forvirret snak.⁵⁴ Og endelig ved at fremstille messen (nadveren) som et offer og en god gerning.

c) Opgøret med sværmerne.

Januar 1525. **”Wider die himmlischen Propheten, von den Bildern und Sakrament.”**⁵⁵ Opgøret med Karlstadt.

Striden drejer sig fra nu for Luther om ord og tegn og deres indbyrdes forhold, og det er lidt svært, for Karlstadt vil slet ikke tale om, at Jesus Kristus er i brødet og vinen - hans legeme er alt for stort! - og brød og vin er slet ikke sakramente, for der står ikke noget om sakramenter i Bibelen.⁵⁶

Når hele Luthers nadverforståelse er grundet på, at sakramentet er en tilsigelse og gave af den nærværende Kristus, med syndernes forladelse og evigt liv, så er svælget så stort,

⁵² WA 6,374,3-7. LS1,273.

⁵³ Luther, Martin. 1520b. *De captivitate Babylonica*. WA 6,497-526

⁵⁴ WA 6,510,

⁵⁵ Luther, Martin. 1525. *Wider die himmlischen Propheten, von den Bildern und Sakrament*. WA 18,134-214

⁵⁶ WA 18,139,28ff.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

at Luther anklager sværmerne for at have ophævet dette sakramente.⁵⁷

Karlstadt vil gøre ihukommelsen sideordnet med troen, og kodeordene er netop ihukommelse (Gedächtnis) og erkendelse (Erkenntnis), hvor den kristne med et hedt indre skal gløde i troen.

Men det hjælper ikke, at erkendelsen og ihukommelsen af Jesus Kristus på korset er nok så lidenskabelig, hed og inderlig, for derved bliver denne erkendelse en gerning i sig selv - og dermed til ingen nytte.

”Das ist aber unser lere, das brod und weyn nichts helffe, Ja auch der leyb und blut ym brod und weyn nichts helffe, Ich will noch weytter reden, Christus am creutze mit alle seynem leyden und todt hilfft nichts, wennis auch auffs aller ”bruenstigest, hitzigest, hertzlichst erkant und bedacht” wird, wie du lerest, Es mus alles noch eyn anders da seyn. Was denn? Das wort, das wort, das wort, hoerestu du luegen geyst auch, das wort thuts.”⁵⁸

Det kan man kalde en ordets teologi, men netop som ord forbundet med de ydre tegn. Syndernes forladelse uddeles ikke fra korset, hvor de er erhvervet, men fra brød og vin, legeme og blod, hvor de tilsiges og gives gennem ordet.⁵⁹

Også her påpeger Luther ordets sakramentalitet - og sakramenternes ”verbalitet”.

1527. ”At de Christi Ord: ”Dette er mit Legeme” endnu staae fast. Mod Sværmaanderne.”⁶⁰ Opgøret med Oekolampadius og Zwingli.

Skriftet er stort og argumenterne mange, men det kredser alt sammen om Jesu Kristi konkrete nærvær i ord og tegn. Afgørende er, at

”For Zwingli og for en moderne opfattelse er indstiftelsesordene først og fremmest (eller udelukkende) en historisk beretning, ord som Jesus har sagt engang. For Luther er ”ordet” *primært* Kristi eget *nutidige tilsagn* [...for] ”tegn” betyder i teologisk sprogbrug *”nota praesentis rei”* (et tegn på en

⁵⁷ Kyndal, p. 28f. ”...hvilket ikke er ganske retfærdigt over for schweizerne. For Karlstadt er troen en åndelig ligedannelse med den korsfæstede Kristus, uafhængig af det ydre ord og sakramente.”

⁵⁸ WA 18,202,32-38.

⁵⁹ WA 18,204,5-8. ”Das, wer eyn boese gewissen hat von sunden, der solle zum Sacrament gehen und trost holen, Nicht am brod und weyn, Nicht am leybe und blut Christi, sondern am wort, das ym Sacrament myr den leyb und blut Christi alls fur mich gegeben und vergossen darbeut, schenkt und gibt.”

⁶⁰ Luther, Martin. 1527. *Das diese wort Christi (Das ist mein leib etce) noch fest stehen widder die Schwermgeister.* WA 23,64-283. Dansk oversættelse 1867 ved Chr. P. Truelsen

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

nærværende virkelighed)...Det er ham [Luther] om at gøre med alle midler at understrege *identiteten* af gave og Giver og *realiteten* af nadverens gave.”⁶¹

Dermed kan nadveren for Zwingli - og Oecolampadius - aldrig blive en nutidig tilsigelse af den præsente Jesus Kristus, så det er egentligt omsonst, at diskussionen bliver så teknisk, filosofisk og grammatisk.

Altafgørende er Guds allestedsnærværelse, som Kristus nødvendigvis - for Luther - må være en del af.

1528. **”Om Kristi nadver. Bekendelse.”**⁶² Ditto opgør med Zwingli og Oecolampadius.

Skriftet handler om, hvor Kristi åndelige opstandelseslegeme er - om *est* og *significat* i forhold til indstiftelsesordene. Er Jesus Kristus i sit ord under brød og vin - eller peger brød og vin tilbage til Jesu historiske frelsergerning? Altså, er brød og vin nådemidler, der formidler frelsen, eller er brød og vin et mindemåltid til ihukommelse om frelsen på korset?

At Kristus sidder ved Guds højre hånd er baggrunden for Kristi allestedsnærvær:

”Guddommen stiger jo ikke ned fra himlen på samme måde, som manden stiger ned fra bjerget. Han er i himlen og bliver i himlen, men er samtidig også på jorden og bliver på jorden...Himmeriget er jo på jorden, englene er på samme tid i himlen og på jorden og de kristne samtidig i Guds rige og på jorden...Hvor taler de [sværmerne] barnagtigt og dumt om himlen, for at de kan skabe plads til Kristus deroppe som storken med sin rede i et træ”.⁶³

Og som allestedsnærværende tilbyder han sig selv i nadveren - både som åndelig og som legemlig spisen - fordi han gennem sin ubikvitet allerede er på alteret i forvejen:

”Men vi véd, at Kristus én gang er død for os, og den død deler han ud af, ved at vi prædiker og døber, ved Helligånden, og ved at vi læser i Skriften, tror og spiser hans legeme, og som han vil det, hvor han end er, og hvad han end gør. Jeg har virkelig i mit sidste skrift beflittet mig på at gøre rede for, at vor nadver består af to dele: ordene og spisningen. Og at ordene kræver, at vi tror og spiser åndeligt samtidig med den konkrete spisning.”⁶⁴

⁶¹ Kyndal, p. 31-32.

⁶² Luther, Martin. 1528. *Vom abendmal Christi, Bekendnis*. WA 26,261-509

⁶³ WA 26,421,35-422,28. Dansk oversættelse 1994, Credo, p. 234.

⁶⁴ WA 26,295,34-296,18., DO, p. 134.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU

Er den digitale nadver en luthersk nadver?

Luther fastslår, at den himmelske Kristus altid også er den jordiske kristne:

”For der kan ikke herske tvivl om, at den, der spiser og tygger dette [nadver]brød, spiser og tygger Kristi rette og sande legeme, og det er ikke ganske almindeligt brød, som Wyclif prædiker om”!⁶⁵

og

”...i kraft af den sakramentale enhed er det rigtigt at sige: ”Dette er mit legeme”, hvor det lille ord ”dette” peger på brødet. Det er nemlig ikke mere almindeligt brød fra bageovnen, men ”kød-brød” (fleischbrod) eller ”legems-brød” (leibsbrod), dvs. brød, der er blevet et sakramentalt væsen og blevet ét med Kristi legeme...[og]...”blod-vin” (Blutswein), dvs. vin, der er forenet med Kristi blod i et sakramentalt væsen”.⁶⁶

”...for den nye pagt (neue testament) er løfte, ja, langt mere: Her skænkes os nåden og syndernes forladelse - det er det sande evangelium...Den, der drikker af denne kalk, drikker derfor virkelig Kristi sande blod og syndernes forladelse eller Kristi ånd, der modtages i og med kalken.”⁶⁷

Men ordet er sine qua non:

”Er den nye pagt (das neue testament) nu til stede i nadveren, må der være syndstilgivelse deri, ånd, frelse og nåde, for alt dette rummer ordet. Hvem kunne vide, hvad nadveren indeholdt, hvis ordene ikke forkyndte det? ...Ordene er det vigtigste, for uden dem ville brød og vin ikke være noget værd; uden brødet og kalken var Kristi legeme og blod ikke til stede, uden Kristi legeme og blod ville den nye pagt ikke være en realitet, uden den nye pagt var der ingen tilgivelse for synderne, og uden denne tilgivelse ville der ikke være liv og frelse.”⁶⁸

Med baggrund i disse centrale Luther-tekster - og nadverens historie som sådan - er der tilvejebragt et overblik over de vigtigste lutherske indsigter i forhold til at indkredse skæringspunkterne i diskussionen om den digitale nadver.

7. Den offentlige diskussion om digital nadver

I kronologisk orden har jeg kunnet finde følgende indlæg i debatten om digital nadver.

⁶⁵ WA 26,443,3-5. DO, p. 255.

⁶⁶ WA 26, 445,8-15. DO, p. 258.

⁶⁷ WA 26,468,32-41. DO, p. 284.

⁶⁸ WA 26,478,33-

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

- **15. marts 2020 - Nadervideo fra Maribo Domkirke**
- **ved biskop Marianne Gaarden, Lolland-Falsters Stift**
<https://www.youtube.com/watch?v=Oo5yWqiPMEk>

Følgetekst: ”Biskop Marianne Gaarden uddeler nadveren i Maribo Domkirke. Deltag derhjemme ved at finde et stykke brød og lidt vin eller saft frem, som kan spises og drikkes, mens du ser videoen.”

Vi ser biskop Marianne Gaarden indstifte nadveren og uddele til en ikke-tilstedeværende nadvergæst - brødet lægges på hylden til særkalkene, og vinen skænkes i en særkalk. Dernæst *kommunicerer* biskoppen sig selv.

Kommentar: Det ligner en privatmesse, men den afholdes ikke bare for at blive afholdt. Målet er den nadversøgende, som selv skal logge sig ind og gøre brød og vin klar til virtuel altergang. Menigheden er fraværende, men indstiftelsesordene tænkes at gælde ude i hjemmene.

- **24. marts 2020 - Digital Worship and Sacramental Life in a Time of Pandemic - LWF's response to the Coronavirus (COVID-19) outbreak.**
- Ved Prof. Dr. Dirk G. Lange, Assistant General Secretary for Ecumenical Relations (LWF - The Lutheran World Federation - Det lutherske Verdensforbund)
- <https://www.lutheranworld.org/blog/digital-worship-and-sacramental-life-time-pandemic>

Hvad er evangeliet i disse tider, og hvordan udtrykker man det liturgisk, så det peger på Jesus Kristus?

Artiklen handler om muligheden for at afholde virtuel nadver eller online eukaristi, og det afgørende for Lange er, at sakramenterne kræver en krop at knytte sig til.

I *Store Katekismes* indledning indskærper Luther, at dåben er en ydre ting, som Guds ord og bud knytter sig til, for vi er ikke ren ånd.

Troen har brug for at fæste sig til noget, og derfor fæster den sig ved dåben, ved Ordet og vandet. Luther afviser sværmernes foragt for de ydre tegn, for ”The external (the body) belongs to faith because it is part of life.” (5. afsnit).

Vandet i dåben, neddykning og opstigen af vandet, brødet og vinen, spist og drukket - alt sammen ydre kundgørelser, så vore kroppe forstår, hvad der sker. Vi er ikke blot rationelle fornuftsvæsner, vi er også kroppe. Krop og sjæl er ét, pointerer Dirk Lange, så

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

når ørerne hører ordene, vil hjertet i kroppen også modtage det. Både Ordet og riten, dvs. den fysiske handling i sakramentet, gør dette. (Apologia confessionis Augustanae, art. 13 om sakramenterne, BSLK 292,41-293,5)

Derfor er vand afgørende i dåben, ligesom kroppe, der døbes, er afgørende. Ord og Sakramente er en kundgørelse i Ord og Krop eller Ord og Rite.

I nadveren er den sande deltagelse i måltidet afgørende - "In terms of the Eucharist, a fully participatory meal is important. Real bread and wine and people eating and drinking *together*." Rigtigt brød og vin og mennesker, der spiser sammen, er konstituerende for en sand nadver ifølge Dirk Lange.

Kroppen er stedet - og den måde, trængende kroppe behandles på, er udtryk for, hvordan samfundet er indrettet.

I COVID-19 pandemien er alle kroppe trængende kroppe, også for trossamfund, der må tage hensyn til især de svageste.

Konkordieformlen, Art. 7 om nadveren (BSLK 799,16,34), citeres af Dirk Lange som afgørende i forståelsen af nadveren som et udeleligt forløb fra indstiftelse, uddeling, modtagelse, spisen og drikken, hvorved Herrens død forkyndes. Det er "the complete liturgical celebration of the Eucharist", der gør den liturgiske handling "hel" som Guds selvhengivelse i Jesus Kristus.

Dirk Lange afviser klart, at lutherske kirker skal afholde virtuel nadver eller fejre eukaristi online.

I stedet skal man tålmodigt vente, således som man i andre trængselstider har været nødsaget til at længes efter nadveren.

Kommentar: medialiteten er afgørende for fællesskabet - uden krop, ingen nadver - uden kroppe, ingen menighed. Nadveren er et ydre, fysisk nærværende kropsfællesskab.

- **24. marts 2020 - Biskop: Samtalen om virtuel nadver er vigtig under coronasmitten - ved biskop Marianne Christiansen**
- <https://www.kristeligt-dagblad.dk/debatindlaeg/biskop-samtalen-om-fjernnadver-er-vigtig-under-coronasmitten>

Marianne Christiansen fastslår, at Folkekirkens orden kræver, at den særligt udvalgte præst forestår nadverforvaltningen. At holde nadver uden præst er en splittelse af fællesskabet, så altergang derhjemme uden præst er ikke en god ide.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

Til fordel for virtuel nadver, indstiftet af en præst via tv, radio eller internet, taler samtidigheden, hvor ordene lyder fælles over de respektive elementer. Mange mennesker har en oplevelse af ægte fællesskab via de sociale medier og teknologier - f.eks. at spise "sammen" via Facetime.

Men for Marianne Christiansen er det ikke en egentlig, gensidig relation ved sådan et fællesskab, hverken i radio/tv eller på nettet. Det er manglen på rumligt fællesskab, der gør udslaget - og dermed har man ikke fællesskab om sakramentets tegn, brød og vin.

Af sjælesørgeriske grunde giver det dog mening, hvis et menneske føler sig værende i en nødsituation - så kan dette menneske med rette føle sig som en del af det åndelige og legemlige fællesskab - selvom det "kun" er afledt vin og brød, så er det til trøst og opbyggelse, altså sjælesørgerisk ok.

MC anbefaler dog at lade være og helst tilkalde en præst til hjemmealtergang. Eller at afholde agapemåltid i stedet for.

Kommentar: At afholde husmenighedsnadver er kirkesplittende. Det umiddelbare indtryk af fællesskab via skærmene er uægte og uegentligt som relation. Det fysiske rum mangler, men den nadversøgende kan måske "føle sig" som en del af det åndelige og legemlige fællesskab.

- **25. marts 2020 - Fem præster i fælleserklæring: Vi kan ikke anbefale digital nadver**
- **Børge Haahr Andersen, m.fl., præster tilknyttet Evangelisk-Luthersk Netværk**
- <https://www.kristeligt-dagblad.dk/fem-praester-i-faelleserklaering-vi-kan-ikke-anbefale-digital-nadver>

Som modstand mod opfordringen til at afholde digital nadver har en gruppe præster udsendt en fælles erklæring på 3 punkter.

- 1) Ikke en nødsituation - vent! - suk i længsel - eller kald til hjemmealtergang.
- 2) Stort nej til at uddelegere nadverforvaltning til husmenigheder. En kaldet præst har ikke myndighed til at uddelegere sin kaldelse til andre.
- 3) Digital nadver adskiller, hvad Gud har sammenføjet i sakramentet: indstiftelsesord, det fysiske brød og vin, det fysiske nærvær mellem den, der indvier, og dem, der deltager. Jesus Kristus kom ikke virtuelt til disciplene, derfor skal vi heller ikke.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

Kommentar: når der ikke foreligger en nødsituation, skal man vente på at hjemkalde en ordineret præst. Et historisk syn på nadverhandlingen fremføres som argument.

- **30. marts 2020 - Nadver under coronakrisen: Jeg foreslår hjemmets altergang - ved retsteolog og ph.d. Kirstine Garde.**
- <https://www.kristeligt-dagblad.dk/debatindlaeg/nadver-under-coronakrisen-jeg-foreslaar-hjemmets-altergang-som-de-doebte-selv-udfoerer>

Kirstine Garde betegner coronakrisen med lukkede kirker og stor smittefare som en nødsituation. Derved kan det almene præstedømme aktiveres i forhold til at afholde hjemmenadver, hvor en lille gruppe forsamlles og nyder nadveren sammen, indstiftet af en af de tilstedeværende døbte. Garde foretrækker hjemmenadver frem for digital nadver, men vil dog personligt være forbeholden med begge dele - og underforstået vente.

Kommentar: Da der foreligger en nødsituation, kan det almene præstedømme begrunde en husmenighedsnadver.

- **31. marts 2020 - Digital gudstjeneste med nadver kan binde os sammen**
- **biskop Marianne Gaarden, Lolland-Falsters Stift**
- <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kronik/digital-gudstjeneste-med-nadver-kan-binde-os-sammen>

Marianne Gaarden har også før corona oplevet mange, der sidder hjemme med brød og vin til radiogudstjenester og bestemt føler sig som en del af nadverfællesskabet. Naturligvis er digital nadver ikke det samme som en fysisk nadver, men sjælesørgerisk er det legalt. Men hvad med den teologiske kritik af Gaardens online-nadver uden deltagere? Altså at dogmatikken ikke kan stå inde for en god sjælesorg? Gaarden antyder, at dogmatikken hjerteløst vil tryne sjælesorgen, sådan som Luther fandt, at pavekirken satte sig mellem Gud og det enkelte menneske. Vi har syndernes forladelse, fordi Jesus har givet sit legeme og blod for os. Nadveren er indstiftet af Kristus, som selv er til stede i vin og brød, når indstiftelsesordene har lydt, og mennesket i tro modtager brød og vin - også digitalt. ”Det er jo ikke brød og vin, som præsten taler til, men til mennesket.” Med moderne teknologi går indstiftelsesordene gennem lukkede kirkedøre ud til dem, der i tro modtager ordene. Gaarden indrømmer, at det fysiske fællesskab ikke er til stede ved digital nadver, men det åndelige fællesskab er der, ja, det er der jo i forvejen for alle døbte, som er døbt med én ånd til ét legeme.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

”De troendes fællesskab er ikke kun et fysisk, men også et åndeligt fællesskab.” Dermed er coronakrisen en øjenåbner for oplevelsen af det verdensomspændende trosfællesskab af kristne - også underbygget af digital gudstjeneste med altergang. Det fysiske fællesskab er det ægte, afslutter Gaarden, og det kan det åndelige fællesskab lære os.

Kommentar: Digital nadver er ikke det samme, som fysisk nadver, men når den nadversøgende føler det er en rigtig nadver, så gælder den som sådan. Det store åndelige fællesskab af kristne er (næsten) ligeså sandt som det fysiske. Det er præstens konsekkrering, der gælder, også digitalt - er ikke afhængig af elementernes nærvær.

- **1. april 2020 - Nadver i hjemmet er fuldt ud gyldig. Det bekymrer mig, at gyldigheden betvivles - ved professor Anders-Christian Jacobsen.**
<https://www.kristeligt-dagblad.dk/debatindlaeg/nadver-i-hjemmet-er-fuldt-ud-gyldig-det-bekymrer-mig-gyldigheden-betvivles>

Professor Anders-Christian Jacobsen kan ikke forstå, hvordan man kan være i tvivl om en digital nadvers gyldighed.

Det begrundes han med 1) at brød og vin ikke bliver til Jesu Kristi legeme blot ved at indstiftelsesordene lyder, men ved at brød og vin modtages som legeme og blod af den troende nadvergæst. Afstand mellem præst og elementer er uden betydning.

2) Det almene præstedømme giver enhver døbt mulighed for selv at indstifte nadveren - i nødstilfælde som under coronakrisen. Så er nadveren under alle omstændigheder retteligen indstiftet.

3) Nadverens karakter af fællesskabsmåltid rækker altid ud over den aktuelt forsamlede gruppe omkring et bestemt alterbord, for hver gang vi fejrer nadver, er det med alle kristne i hele verden, både levende og døde. Vi er med andre ord vant til altid at fejre nadver langt ud over den lille særménighed - for der er kun én ménighed, den store Kristus-ménighed.

Kommentar: Konsekkreringen af brød og vin er afhængig af nadvergæstens tro - her er ingen manducatio indignorum. Nødstilfælde afgør den nadversøgende. Der findes kun én stor åndelig ménighed.

- **8. april 2020 - Liturgical Struggles in the Corona-Crisis**
- **by prof. em. Bent Flemming Nielsen and postdoc Mikkel Gabriel Christoffersen**
- <https://cursor.pubpub.org/pub/nielsen-christoffersen-liturgy/release/2>

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

BFN og MGC kalder coronakrisen for et angreb på Kristi legeme, den forsamlede menighed, der normalt forsamles for at opleve at være en del af dette legeme.

Hvordan kan kirkens fællesskab opretholdes, når alle skal holde sig isoleret? Og kan man fejre nadver på disse vilkår? ”Sammen, hver for sig”...

Prædikener, bønner og salmer kan sendes ud i æteren i radio/tv og via nettet.

Men sakramenterne? Dåb udelades også her, hvor nadveren får fokus.

Nadverens mening er at legemliggøre evangeliet om frelse, trøste menigheden og at bringe håb om en fremtid med fælles legemlig samvær.

BFN og MGC overvejer 3 muligheder.

- 1) husmenigheder, hvor et døbt medlem af husstanden som nødberedskab fungerer som præst, der kan indvie og uddele sakramentet.
Afvises dog som kirkesplittende af hensyn til det kirkelige embede, samt af hensyn til den nabo, som man lige præcis ikke vil dele nadverbord med.
Henviser til Regin Prenters kraftige afstandstagen til fænomenet i 1970'erne (Prenter 1975), hvor husaltergang under radiogudstjenester blev populært. En uskøn mulighed for at afsondre sig fra dem, man ikke bryder sig om. Afvisningen grundles altså på den givne legemlighed - men det er ikke nødvendigvis en nødsituation.
- 2) Nadver som udsendelse fra radio/tv - ”broadcast Eucharist” - men nævner ikke online muligheder på nettet. Radio/tv-signalerne fra kirken er forholdsvis samtidige med lyden i lytterens højttalere i hjemmet, men den geografiske legemlighed er ikke til stede, hvorved brød og vin ikke kan indvies. Afvisningen skyldes dermed den sakramentale institution.
Folk kunne også gentage indstiftelsesordene derhjemme - enten uden eller med deres eget brød og vin. Første mulighed anbefales af Prenter i 1975 som en nødløsning, for derved kunne man styrke længslen efter den sande nadver.
Anden mulighed gør hjemmealtergæsten til sin egen præst - og kan man give sig selv nadver, altså være sin egen præst? Man kan jo ikke døbe sig selv.
Præster i Danmark måtte ikke kommunikere sig selv helt op i det 19. århundrede, men gør det med selvfølge i dag - i menighedens midte, ikke for sig selv!
BFN og MGC ender med åbne spørgsmål i denne sag - men advarer mod at sjælesørgeriske hensyn kommer til at undertrykke den saglige dogmatiske og liturgiske diskussion om dette emne.
- 3) Sidste mulighed, som forfatterne opfordrer til, er at vente - også for at undgå kirkesplittende handlinger imedens nedlukningen varer.

Kommentar: Den digitale nadver afvises, fordi den skaber usikkerhed om nadveren.

- **8. april 2020 - In, mit und unter**
- **Ein digitales Abendmahl widerspricht dem lutherischen Verständnis**
- Prof. dr. VOLKER LEPPIN, Tübingen - <https://zeitzeichen.net/node/8223>

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU

Er den digitale nadver en luthersk nadver?

Professor i kirkehistorie, Volker Leppin, Tübingen, offentliggør sit indlæg dagen før Skærtorsdag 2020, hvor adskillige nadvere vil blive indstiftet og afviklet online.

Artiklen har 4 sigende afsnit:

1) "Digital ist nicht gleich geistig"

Leppin er meget kritisk over for digital nadver, og nævner næsten med forfærdelse, hvordan en præst i Württemberg slap af sted med at afholde altergang på Bibel-TV. Herrens veje er uransalige, havde man sagt dengang sagt om tv-nadveren, og for Gud er vitterligt alt muligt. Af samme grund har Martin Luther indskærpet over for sværmerne", at Guds løfter er til, for at vi midt i alt det uvisse skal have noget sikkert at forholde os til.

I Skriftens Ord og i sakramenterne får vi Guds Ånd givet. Ånden blæser, hvorhen den vil, også digitalt! Men det digitale er som immaterielt medium ikke nødvendigvis åndeligt, og da slet ikke nødvendigvis teologisk åndeligt.

Den lutherske nadverforståelse er dybt afhængig af materialiteten (det skabte) i begivenheden: "Das Abendmahl steht dafür, dass das Wunder der Inkarnation alles Sein verändert hat."

De, der vil skille ånd og materie, skal ifølge Luther huske, at Jesus Kristus viser, at Guds Ånd kan gennemtrænge materien. Derfor forbliver brødet i nadveren ikke bagerbrød, men bliver netop Jesu Kristi hellige legeme.

2) ""Wir essen unseren Gott""

Luther gør meget ud af *ikke* at beskrive, hvordan forvandlingen sker, men fastholder, at det er Jesu Kristi virkelige legeme, der spises i nadveren. Leppin henviser til Vom Abendmahl Christi 1528, hvor en pave roses for at idømme Berengar at bekende en kødelig spisen af Jesu legeme.

Mystikeren Johannes Taulers udsagn "vi spiser vores Gud" ligger ifølge Leppin ikke langt fra Luthers forståelse, der er meget konkret.

Konkrete er mange moderne lutheranere måske ikke længere, frygter Leppin, og det er et enormt problem for både inkarnationstanken og opstandelsestanken, hvis ikke man med Jesus Kristus forstår en omkalfatring af alt det skabte - "dass durch Jesus Christus ein neues Sein entstanden ist"!

3) "Nicht ohne materielles Zeichen"

I den lutherske betegnelse "i, med og under" ser Leppin en konstatering af, at de legemlige tegn er uundværlige i sakramenterne dåb og nadver, altså også brød og vin. Det ændrer en digital hverdag ikke på, men indskærper den konstante teologiske opgave at fortolke nutiden ind i det bibelske univers, hvor billeder og deres brug var velkendte. Selv i billedteorier med nyplatonisk baggrund, hvor billedet indeholdt en slags nærvær af det, der skulle afbildes, opkom tanken ikke, at billedet af nadveren skulle kunne erstatte den virkelige nadver.

4) "Leibfeindliche Traditionen"

De seneste 40-50 års protestantisk teologi har opvurderet betydningen af det kropslige og legemlige, så det ville være en skam, hvis coronakrisen gav anledning til at smide

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

genvundne indsigter over bord - indsigter, man måske ikke var helt glad for var kommet tilbage? Gud berører os også kropsligt, "haptisch"!

Leppin afslutter med at skelne mellem en åndelig tolkning af den givne situation, og så den digitale erstatningsnadver. Som man i Middelalderen tog krucifikserne fra altrene Langfredag, og ofte også nadverhostien, for at understrege Guds død, således er budskabet jo det samme for det moderne menneske: hold ud i den dybe tomhed, for Påskemorgen vil komme, Kristus vil komme på bordet igen [som krucifiks og legeme!] - og det er jo Kirkens hovedopgave at forkynde!

Kommentar: Leppin insisterer på det skabtes ophøjethed i Kristus, som ny-skabelse. Digital nadver er en kropsløs erstatningsnadver, der ikke findes lutherske argumenter for at afholde.

- **10. april 2020 - biskop Peter Skov-Jakobsen - Biskop: Min tro står i år foran en prøve som aldrig tidligere**
- <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kronik/min-tro-staar-i-aar-foran-en-proeve-som-aldrig-tidligere>

Biskop Peter Skov-Jakobsen er anfægtet over kirken i krisetider, også coronakrisen. "Hellighed og hykleri bor på samme adresse" skriver han, for hvordan kan han have noget imod, at folk griber brød og vin derhjemme for at holde nadver foran skærm eller radio? Hvilken "rettroenhed" skulle kunne overtrumfe denne nød og tro? Hvordan kan han blive så blind for andre, at han i egen magtfuldkommenhed ikke ser den andens behov? Samfundet forandrer sig, så hvis ikke man vil gøre kirken til et museum, må man gå med tiden for at tale ind i den - og lytte til sine medmennesker.

Kommentar: Hvordan nægte en trængende noget, man kan give?

- **14. april 2020 - Erinnerung an Leuenberg**
- **Der „Streit ums Abendmahl“ lohnt ein Blick auf ein grundlegendes theologisches Dokument - Dr. HORST GORSKI, vicepræsident for EKD Hannover - <https://zeitzeichen.net/node/8235>**

Vicepræsidenten for den evangeliske kirke i Hannover Horst Gorski maner til besindighed i den ophidsede debat om digital nadver og peger på Leuenberg Konkordien fra 1973, som Folkekirken tilsluttede sig endeligt i 2001.

Det er for Gorski meget klart, at striden om digital nadver hører hjemme i den klassiske nadverstrid mellem lutheranere og reformerte, dvs. i synet på det guddommelige og menneskelige i Jesus Kristus.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

1) Det ene synspunkt betoner skellet mellem Gud og menneske og har sin rod i den oldkirkelige antiokiske tradition, hvor Gud er i himmelen og mennesket på jorden. Calvin og Karl Barth er traditionens fortalere, og disse forfægter en åndelig tilstedeværelse af den opstandne Jesus Kristus i nadveren - fordi den opstandnes legeme er i himmelen.

Det andet synspunkt betoner den fuldstændige personenhed af menneskelighed og guddom i personen Jesus Kristus, og har sin rod i den oldkirkelige, alexandrinske tradition. Afgørende er her den opstandnes legemlige nærvær, sine qua non.

Her citerer Gorski Leuenberg Konkordiens stk. 22, hvor det fremhæves, at den "geschichtliche Bedingtheit überkommener Denkformen", altså den historiske betingethed af overleverede tankeformer, ikke længere skal skille parterne, der deler forståelsen af Guds selvhengivelse i sin Søn Jesus Kristus.

Gorski konstaterer, at forsøgene på at inddrage hjælpemidler som tv, radio og internet i nadverfejringen har genopvakt disse gamle stridigheder, hvor den ene part, de reformert-sindede, ingen problemer har med Jesu Kristi åndelige nærvær, medens de luthersk-sindede finder Kristi legemlige nærvær uklart.

2) Gorski redegør for middelaldersteologiens afhængighed af et aristotelisk-filosofisk verdensbillede, og hvorledes begreberne over tid forandres eller ligefrem får modsat betydning. Således, mener Gorski, at Luthers tale om at spise Gud jo ikke handler om Kristi legemlige krop, men om Kristi åndelige krop.

Derfor er der ikke længere noget grundliggende at være uenige om for reformerte og lutherske, da begge jo nu taler om Jesu Kristi sande, reale, men ikke materielle nærvær i nadveren. Det afgørende er her Fides og Promissio: "Wo Menschen der Zusage Christi glauben, im Mahl wahrhaftig gegenwärtig zu sein, da - so glauben wir - ist er gegenwärtig."

3) Leuenberg Konkordiens (LK) stk. 19 fastholder at spise og drikke hører til nadverfejringen, for at modvirke en rent åndelig forståelse. At sige andet fremkalder "Verdunkelungsgefahr", hvilket er sket i striden om digital nadver, når f.eks. usamtidigheden understreges af en internetvideo, der afspilles efter behov. Eller hvis nadverfejringen sker uden brød og vin, rent åndeligt.

Et helt afgørende spørgsmål er, hvordan mennesker forskelligt erfarer fællesskab i det virtuelle rum, herunder gudserfaring, for nogle helt konkret, for andre meget luftigt.

4) Stk 43 i LK handler om ordensspørgsmål og kaldelse, som er nødvendigt for at kunne indstifte nadveren. Forholdet til spørgsmålet om nødsituation under coronakrisen er dog uafklaret, hvilket på sigt kan lægge pres på embedssynet og dermed hele det økumeniske samarbejde.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

5) Inden for LK finder man vide rammer for at kunne agere prøvende i forhold til nye nadverformer - det skal der være dristighed til, uden at man skal skilles af den grund. For Kristus har jo lovet at være hos os, sandt nærværende.

Kommentar: Striden om digital nadver er en klassisk strid mellem luthersk legemligt og reformert åndeligt nadversyn - men afviser, at nogen i dag vil forfægte at spise "legemligt".

Fides og promission altafgørende. Menighedssynet og embedssynet er dog tvivlsomt mht. digital menighed. Men anbefaler at prøve sig frem.

- **22. april 2020 - Wertschätzung durch das Internet**
- Warum das Online-Abendmahl keine Banalisierung eines Sakramentes darstellt
- RALF PETER REIMANN- <https://zeitzeichen.net/node/8290>

Pastor Ralf Peter Reimann har digitalt menighedsliv som arbejdsområde i Evangelischen Kirche im Rheinland, og han stiller sig selv sagt uforstående over for kritikken af digital nadver. Når nogen ønsker det, hvorfor så ikke gøre det? spørger han retorisk.

Det afgørende for Reimann er menighedsbegrebet - hvis online-menigheden er en rigtig menighed, så kan denne menighed naturligvis også afholde nadver. Ellers må man fra begyndelsen indrømme, at en digital menighed er en andenrangs menighed, "eine defizitäre Form christlicher Gemeinschaft."

Praksis kan være, at man samles i forskellige små husmenigheder privat, og så online mødes under ledelse af en ordineret præst og fejrer nadver sammen. Det vigtige for Reimann er her samtidigheden i den fælles handling.

Internettet er jo bare et forsamlingssted blandt mange andre!

Gennem mere end 10 år har Reimann afholdt online andagter- med stor glæde og nærvær til følge - for online/offline mister betydning i den sammenhæng.

"Überhaupt ist die Unterteilung online/offline zumindest für Digital Natives keine Kategorie der Weltdeutung mehr, weil sie diese Unterscheidung in dieser Form so nicht mehr machen."

Reimann oplever digital nadver som rigtig nadver, bare i en anden form - og føler, det er vigtigt at møde Gud taktilt i brød og vin.

Hvis kirkeledelsen (EKD) står ved beslutningen om at anerkende digitale menigheder som sande menigheder, er der intet at strides om i forhold til nadver online.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

Reimann efterspørger undersøgelse af, hvordan folk oplever digital nadver og hvad det har betydet for dem - i stedet for at teologien fjerner sig fra menneskene ved at dogmatisere og deducere.

Fordi der i protestantisk teologi ikke ontologisk sker en substansforvandling af brød og vin, er der intet at komme efter i kritikken af digital nadver, som i sig selv er en agtelse af nadveren og ikke en banalisering.

Kommentar: Det afgørende er synet på digital menighed som fuldstændig normal menighed. Reimann kommer dog ikke ind på dåb i den sammenhæng. Afgørende er samtidighed i det online-fællesskab, der bare er et andet rum.

- **23. april 2020 - Abendmahl und Agape**
- Zu den liturgischen Möglichkeiten in der Krise
- Prof. dr. VOLKER LEPPIN - <https://zeitzeichen.net/node/8291>

Leppin konstaterer, at den digitale nadver er blevet taget i brug, også med diverse kirkelederes tilskyndelse, og derfra må man nu besinde sig dogmatisk og sjælesørgerisk med lige dele vægt.

Det digitale er en kompleks størrelse - selv de digitalt indfødte "Digital Natives" (millennium generationen, der ikke har oplevet en verden uden internet) har en forestilling om skellet mellem virkeligheden som henholdsvis "online/offline" - alle ved, at den fysiske intimitet ikke følger med billedet.

Hvad fungerer digitalt - prædiken er indlysende - dåben åbenbart slet ikke [!] - men hvad med nadveren, hvor Leuenberg Konkordien jo fastslår, at Jesus Kristus giver sig selv gennem sit løfteord med brød og vin - til troende såvel som vantro! (LK III,18)

Jesu Kristi nærvær er bundet til indstiftelsen gennem Ordet og bundet til nadverelementerne, som Augustin citeres for: Accedit verbum ad elementum et fit sacramentum.

"Dette er mit legeme..." var et centralt stridsemne for Luther og Zwingli - en konkret sproghandling, som drejede sig om det demonstrative pronomen DETTE - gik det på brødet eller på Jesu Kristi legeme?

Når vi står ved nadverbordet er det indlysende: "Dette" er brødet. Men hvad betyder "Dette", når det opleves ude ved skærmen ved den digitale nadver?

Leppin er i tvivl, og det kan sakramentet ikke bære, fordi der ikke må herske usikkerhed om, at Jesus Kristus har givet os et løfte om sit legemlige nærvær i nadveren.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

Tvivlen, om den digitale nadver overhovedet er en nadver, er et uhyre problem, på linje med en læge, der ordinerer ukendt medicin - hvordan kan vi som teologer stå inde for så tvivlsomt et "Heilmittel"?

Leppin har en længere redegørelse for problemet med husaltergang i forhold til, om vi med coronakrisen egentlig står med en nødsituation?

Agapemåltidet begrundet i Matt. 18,20 er en rigtig og god løsning på at samles åndeligt i Jesu Kristi navn, både i hjem og på internettet, især fordi man derved undgår en mudret og uklar, dvs. usikker fortolkning af nadversakramentet.

Kommentar: Digital nadver er så behæftet med tvivlsspørgsmål, at usikkerheden bør komme den nadversøgende til gode. Hvilken læge ville tilbyde en ukendt virkende medicin?

- **27. april 2020 - Efter corona-gudstjenester: Er det problematisk, at nadveren modtages senere, end den gives? (artikel KD)**
<https://www.kristeligt-dagblad.dk/kirke-tro/er-det-et-problem-nadveren-kan-modtages-forskudt-i-tid>

Bo Kristian Holm afviser digital nadver som et sandt fællesskab, fordi det fysiske nærvær mangler. Nadver er mere end individets fællesskab med Gud - nadver er et fællesskab af troende. Striden om digital nadver afslører igen problemet om individualisering på fællesskabets bekostning.

Niels Henrik Gregersen fremdrager Luther 3 måder, hvorpå Kristus kan være legemligt til stede (fra Von Abendmahl 1528): 1) i tid og rum med disciplene 2) allestedsnærværende, hvor 2 eller 3 er forsamlet i hans navn 3) fordi han kan gå gennem lukkede døre. Derfor er det at tænke for småt om Gud, at han ikke kan være to forskellige steder på to forskellige tidspunkter.

Kommentar: Det fysiske nærvær er afgørende for sand nadver - fællesskabet i nærværet er afgørende. På den anden side er det at tænke for småt om Gud, hvis ikke digital nadver skulle kunne lade sig gøre.

- **10. januar 2021 - lektor Johanne Stubbe Teglbjærg og provst Thomas Reinholdt Rasmussen - Lektor og sognepræst: Lad os debattere, om nadveren kan formidles digitalt.**
- <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kronik/lad-os-debattere-om-nadveren-kan-formidles-digitalt>

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

Teglbjærg og Reinholdt opsummerer status quo efter en fælles nordisk konference på Aarhus Universitet om ”Nadver, nærvær og medialitet.”

Et afgørende punkt i fremstillingen er Confessio Augustanas artikel 7, hvor kirkens enhed beror på enighed om evangeliets forkyndelse og sakramenternes forvaltning. 3 danske biskopper anbefalede under coronanedlukningen digital nadver, medens de øvrige danske biskopper forholdt sig afventende. De øvrige nordiske biskopper sagde klart fra i dette spørgsmål. Sakramentsforvaltningen i Folkekirken står altså antastet!

Det lutherske kan ikke identificeres med, hvad Luther selv mente.

Hos Luther betyder krop samvittighedens samlede udtryk, og det rent fysiske er kun en særlig side af dette ydre - der er også en indre.

At underordne det fysiske i selve nadverelementer og menighedens præsens kan betragtes som sværmerisk.

At kalde det fysiske for kroppen bliver til mangel eller fravær af nærvær og kan ikke bruges som begrundelse for den analoge nadver.

Det vigtige i den lutherske forståelse af nadveren er ”forsoningen af den splittelse, som indebærer faktisk lidelse ved vores fysik. Nadveren er [...] heling. Den er helbredelse.”

Sakramentsforståelsen er virkelig blevet udfordret i corona-tiden - for hvem ville for alvor tale om digital dåb?

Kommentar: Det fysiske element i nadveren må ikke underordnes det åndelige. Men der mangler en luthersk besindelse på, hvad krop betyder i dag. Splittelse i nadverforvaltningen i Folkekirken trænger til heling - som nadveren jo betyder.

- **13. januar 2021 - Anders-Christian Jacobsen - Professor i dogmatik: Digital nadver er ikke sværmeri og truer ikke det kristne fællesskab**
<https://www.kristeligt-dagblad.dk/debatindlaeg/professor-i-dogmatik-den-digitale-nadver-er-ikke-svaermeri-og-true-ikke-det-kristne>

Anders-Christian Jacobsen svarer på indlægget af 10. januar 2021, og det overordnede svar er, at Helligånden ikke er begrænset af kirkebygningens fysiske rum.

Den opstandne Jesus Kristus har en åndelig krop/legeme, og dette åndelige legeme omfatter alle kristne på alle steder og til alle tider, både levende og døde. ”Nadveren manifesterer Kristi åndelige krop i verden.”

Derfor er alle nadverfejrende en del af Kristi åndelige krop, og nadveren er ifølge Luthers skrift ”En sermon om nadveren” primært fællesskab, fordi fællesskab med

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

Kristus er ”heling, frelse og syndsforladelse.” Derfor er det ligegyldigt, hvor man fejrer nadveren.

ACJ ser kritikken af digital nadver som en unødvendig begrænsning af kristnes mulighed for forblive en del fællesskabet i Kristi krop.

”I denne verden lever vi altid på afstand af den opstandne Kristus.” men ”I nadveren formindskes denne afstand, og derfor er det godt, at så mange som muligt deltager i nadveren - også digitalt.”

At digital nadver skulle være ”sværmeri” i luthersk forstand, er helt overdrevet for ACJ, for sværmeri bruges som kritik af samfundsomstyrtende bevægelser for menighed og kirke, og det er der jo slet ikke tale om i diskussionen om forskellige måder at afholde nadver på.

Kommentar: ACJ plæderer for et åndeligt Kristi legeme, der udgør Kirken. Den opstandne Kristus er altid på afstand - nadveren formindsker denne afstand.

- 19. januar 2021 - Professor: Digitalt nadver fejrer man med sig selv. Er det ikke netop det modsatte af, hvad nadver er? Professor mso Bo Kristian Holm
- <https://www.kristeligt-dagblad.dk/debatindlaeg/professor-digitalt-fejrer-den-enkelte-nadver-med-sig-selv-er-det-ikke-netop-det>

Bo Holm angriber argumentet om, at fordi Helligånden ingen begrænsning har, så kan digital nadver bestemt lade sig gøre. ”Nadveren er fællesskab, og det kristne fællesskab overskrider tid og rum.”

At Folkekirkens nadverforståelse derved måske er ved at gå i calvinsk retning, kunne ligge til grund for sådan en påstand - ikke mindst med 3 ud af 10 danske biskopper, der aktivt anbefalede digital nadver under nedlukningen af kirkerne.

Bo Holm er uenig i Anders-Christian Jacobsens indlæg i KD af 13. januar 2021, hvor Luther som argument for digital nadver tages til indtægt for, at nadveren skulle være ”en manifestation af Kristi åndelige krop i verden”. Luther understreger nemlig igen og igen, at Kristi legemlige krop er forudsætningen for hele frelseshandlingen. ”I nadverens brød og vin åbenbarer Gud, hvem han er, nemlig den ”Gud, der tager legemligheden på sig og kommer mennesket i møde i menneskets egen kropslighed.”

Biskop Marianne Gaardens nadverhandling fra en tom Maribo Domkirke 15. marts 2020 (se ovenfor) er dermed problematisk: ingen menighed, ingen modtager - til selvbetjening, hvilket Bo Holm kalder det modsatte af, hvad nadver er.

Bo Holm afslutter med betragtninger over medialitet i forhold til forkyndelsen - og med henvisning til Harmut Rosa, er det uhyre problematisk med kropsløse medier i en verden, der grundlæggende opfattes og leves kropsligt.

8. Er digital nadver en luthersk nadver? Afsluttende opsummering og sammenfatning

Hos Martin Luther er det altafgørende, at sakramenterne er givet som synlige, hørlige og mærkbare tegn, som pant på Kristi frelsende tilsigelse og nærvær i kampen mod synd, død og djævel. Det afgørende er sikkerheden i trøsten - at vi skal kunne stole på, hvad vi bliver tilbudt - det er tro, for Luther.⁶⁹

Det er svært at afgøre, om man på luthersk vis kan stole på, at nadveren "virker" i digital nadver - for hvordan opfatter man den "normale" analoge nadver? Er det et mindemåltid, en hyggelig vane eller selve guddommens intense nærvær?

Den lutherdom, der efterfulgte Luther, har ikke nødvendigvis indoptaget alle Luthers mange vinkler på nadveren - med den følge, at der "findes en protestantisme uden kød og blod", en anæmisk og instrumentel sakramentforvaltning.⁷⁰ - men også en genuin luthersk nadverforståelse, der ikke vil være særlig sakramental. Prenters disputats om Luthers helligåndsteologi fremhæver nyprotestantismens syn på sakramenterne som åndeliggjort og underordnet ordet,⁷¹ men for Luther er ordet altid verbum externum, noget udvortes, materielt, ikke-åndeligt, ja - sakramental. "Luther forstår jo ikke ordet som bærer af et abstrakt indhold, men som bærer af Guds konkrete åbenbaringshandlen, som - sakrament."⁷² Guds ord er altså sakramentalt i sig selv.

Mere anfægteligt er nok, at moderne lutherdom nærmer sig calvinsk nadverlære mere og mere (Bo Holm 19.1.2021, se ovenfor), dvs. at mødet med Jesus Kristus i nadveren er et rent åndeligt møde i himlen, hvor man opløftet mødes med den "in loco circumscripto"-siddende Kristus.⁷³

To evangelisk-lutherske biskopper (Marianne Gaarden 31.03.2020 og Peter Skov-Jakobsen 10.04.2020) forfægter en mere spirituel nadverforståelse - sandsynligvis flere - og det vil jo så sige, at man fjerner sig fra den lutherske insisteren på den legemlige, stoflige og materielle *sammenhæng* i nadveren. Volker Leppin (8.4.2020 ovenfor)

⁶⁹ Store Katekismus, BSLK 711,42-712,4.

⁷⁰ Gregersen, p. 169.

⁷¹ Prenter 1944, p. 159.

⁷² Ibidem, p. 166f.

⁷³ Prenter 1944, p. 305.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

bemærker sig over tid en tiltagende teologisk interesse for krop og legemlighed, men nu bare ikke i nadverspørgsmålet.

Det er underligt i en tid, hvor fokus på krop og legeme (og dens sundhed) langt overskygger den åndelige samtale, så alligevel insisterer på at gå den anden vej i nadverspørgsmålet.

For at gribe denne mulighed vil jeg med Luther vende mig mod oldkirkens eukaristi, hvor menighedens fysiske taksigelse kan åbne perspektivet for en mere legemlig nadverforståelse.

I sit opgør med messeofferet (se ovenfor p.13-15) insisterer Luther (modsat den senere "lutherdom") at tale positivt om offer - men i én bestemt betydning, nemlig som eukaristi, takkeoffer. I den processuelle nadverforståelse forenes menigheden med dens frelser og ypperstepræst Kristus, som ofrer sig og menigheden for Faderen - forenet i Kristi legeme og blod under brød og vin.⁷⁴

Luther indskærper, at selvom man med Augustin kan sige: "tro, og du har spist!", så har Gud indstiftet nadveren, fordi han vil have os til at bruge den legemligt og komme sammen om den. Sakramenterne og prædikenen (og boden) er de ydre tegn, vi i tillid og tro skal holde os til som sikkerhedsgarantier - fordi de kommer fra Gud! Nadveren skal bruges sammen med prædikenen, for "Hvad er hele evangeliet andet end en udlægning af dette testamente?"

Mysteriet om den treenige Gud kan derfor siges at sammenfattes i nadveren, hvor inkarnationen og forsoningsofferet på korset kommer til at hænge sammen med Kristi legeme og blod på alteret, for Luthers nadverforståelse er uadskillelig fra hans kristologi.⁷⁵

Sammenfattende vil jeg derudfra beskrive den lutherske nadver som en Gud Helligånds-begivenhed mellem Gud Skaber, Gud Frelser og den til Kristus selvhengivne menighed - i en uopløselig proces. For som Prenter skriver:

"Ånden er Gud selv, nærværende i egen person, dragende os med ind i sin frelseshistorisk-eskatologiske handlens totalitet. Ånden kan som følge heraf ikke tænkes lukket inde i nådemidlet ved en metafysisk teori, hvorved Ånden stilles til vor rådighed."⁷⁶

⁷⁴ Prenter 1977b, p. 202.

⁷⁵ Prenter 1944, p. 304.

⁷⁶ Prenter 1944, p. 292.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU

Er den digitale nadver en luthersk nadver?

Dette giver mig anledning til en indvending, som går på dét at indstifte brødet og vinen ét sted, og så fortære disse ”elementer” som Jesu Kristi legeme og blod et andet sted. Denne konsekreringsautomatik er ikke en luthersk nadverforståelse, hvis den forstås som magiske ord, der uafhængig af tid og rum, fremtryller helsebringende nådemidler.

Tværtimod - Luther mener - pegende frem mod det eskatologisk håb med kødets opstandelse:

”at Jesu legeme og blod er et åndeligt legeme og blod, som indoptager i sig og forvandler enhver, der æder og drikker det. Og denne indoptagelse og forvandling er ikke en hyperfysisk proces *inde i* menneskets legeme, men en frelseshistorisk-eskatologisk handlen *med* hele mennesket og derfor *også* med dets legeme. Thi det er det *hele* menneske, som Kristus indoptager i sig ved kommunionen.”⁷⁷

Det hele menneske er altid på tale - ikke kun den åndelige del - og derfor er den legemlige, fælles menighedsnadver en luthersk nadver.

Åndeligt skal spørgsmålet om nødsituation kort behandles, for det er jo en definitionssag, som biskopperne burde have ansvaret for at udmelde. I tvivlstilfælde ville jeg med de tidlige Lutherskrifter mene, at husaltergang (for mere end én person) var at foretrække, frem for den betydningsmæssigt usikre digitale nadver. Det almene præstedømme er en tydelig luthersk markør, dvs. kristen fællesskabsmarkør - det er den virtuelle nadver ikke.

9. Konklusion og udblik

På baggrund af Luthers nadvertekster og Regin Prenters omfattende arbejde med hele Luthers forfatterskab må det fastslås, at legemligheden er en uomgængelig del af nadverteologien - fordi legemlighed og åndelighed er menneskets lod, ja, fordi menighedens legemlighed bliver det afgørende som åndeligt, kristeligt nadverfællesskab.

For Luther er et sakramente en ydre og en indre virkelighed til modtagelse i tro - og meningsmæssigt kan de ikke skilles i rum og tid i en digital nadver.

Derfor kan jeg konkludere, at der ikke er basis i Luthers nadverskrifter for, at jeg med sindsro kan anbefale brugen af digital nadver.

⁷⁷ Prenter 1944, p. 315 henviser til ”Dass diese Wort Christi...” 1527, WA 23,205,11ff om den stakkels ormesæk og opstandelsen!

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU Er den digitale nadver en luthersk nadver?

Men der er spørgsmål, der presser sig på at få afklaret, for hvordan opfatter man i dagens Danmark egentlig nadveren? Er den kryptocalvinske tilgang til spørgsmålet overhovedet krypto længere? Har man måske de fleste steder en rent åndelig opfattelse af nadveren? Ingen ved det, så der burde laves en dybdegående, videnskabelig undersøgelse af Folkekirkemedlemmernes opfattelse af nadveren, både af læges og af præsternes og bispernes syn på nadveren - for uklarheder i sakramenternes forvaltning giver indtryk af rod i teologien - et problem vel også i forhold til vore søsterkirker i udlandet?

Kan man mere præcist sige, hvad det anno 2021 betyder, når vi i luthersk sammenhæng bruger ordet ”krop” og ”legeme”? Vil det rykke ved vores teologi? Tiden er i al fald meget optaget af krop og legeme!

I den sammenhæng er menighedsopfattelsen bestemt også værd at diskutere? Kan man med nye teknologier på sigt tænke sig en digital menighed, der giver mening i luthersk forstand?

10. Zusammenfassung

Ist ein digitaler Abendmahl - ”Online-Abendmahl” - ein lutherische Abendmahl?
Diese Frage ist das Thema für diese Aufgabe.

”Digital” bedeutet in dieser Zusammenhang online Gottesdienst auf dem Internet, im Radio oder Fernseher. Entscheidend ist, dass der Pfarrer/die Pfarrerin sich nicht zusammen mit der Gemeinde befindet - beide Seiten sind räumlich getrennt und können sich nur durch Schirmen kommunizieren. Beide Seiten haben ihr eigenes Brot und Wein davor.

”Lutherisch” bedeutet wie ich Martin Luthers Abendmahlschriften lese, also nicht die lutherische Tradition.

Danach lese ich die Diskussionsbeiträge alles zur Sache ”Online-Abendmahl”
Gehörende, die nach die Corona-lockdown ausgekommen sind, Beiträge sowohl von positiver als auch die negativer Art.

Ausgehend von Luthers Abendmahlschriften und Regin Prenters umfangreichen Arbeiten zu allen Schriften Luthers ist festzuhalten, dass Leiblichkeit ein unverzichtbarer Bestandteil der Abendmahltheologie ist – denn Leiblichkeit und Geistlichkeit sind das Los des Menschen, ja, die Leiblichkeit der Gemeinde wird entscheidend als christlicher Abendmahlsgemeinschaft.

Ein Sakrament ist für Luther eine äußere und eine innere Wirklichkeit der Glaubensannahme – und in einer digitalen Gemeinschaft räumlich und zeitlich nicht zu trennen. Daraus kann ich schließen, dass es in Luthers Abendmahlschriften keine Grundlage gibt, um in Seelenruhe den Gebrauch des digitalen Abendmahl empfehlen zu können.

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

LITTERATURLISTE DIGITAL NADVER 2021

- Gregersen, Niels Henrik. 2015. *Den generøse ortodoksi*. Anis, p. 125-185 60 sider
- Holm, Bo Kristian. 2012.
Den Gud, der er kærlighed: Regin Prenter og Luther,
i: *Lutherbilleder i dansk teologi 1800-2000*.
Red. Niels Henrik Gregersen. Anis. p. 255-272 17 sider
- Holm, Bo Kristian. 2020. *Er digital nadver nadver?*
i: *Kritisk Forum for Praktisk Teologi*, nr. 159, Eksistensen, p. 91-102 11 sider
- Leuenberg Konkordien og Kirkefællesskabet af
reformatoriske kirker i Europa. 2005. Anis. 2 sider
- Kyndal, Erik. 1984. *Nadverlære og nadverfællesskab*.
Gad, København, p.17-39 22 sider
- Luther, Martin. 1519. *Eyn Sermon von dem Hochwirdigen Sacrament
des Heyligen Waren Leychnams Christi Und von den Bruderschaften
Doctoris Martini Luther Augustiners*. WA 2,742-758 16 sider
- Luther, Martin. 1520a. *Ein Sermon von dem neuen Testament,
das ist von der heiligen Messe*. WA 6,353-78 25 sider
- Luther, Martin. 1520b. *De captivitate Babylonica*.
WA 6,497-526 latin x2 54 sider
- Luther, Martin. 1525. *Wider die himmlischen Propheten,
von den Bildern und Sakrament*. WA 18,134-214 80 sider
- Luther, Martin. 1527. *Das diese wort Christi (Das ist mein leib etce)
noch fest stehen widder die Schwermgeister*. WA 23,64-283 (dobbeltsider) 110 sider
- Luther, Martin. 1528. *Vom abendmal Christi, Bekendnis*.
WA 26,295-296+421-422+443-445+468+478 9 sider
- Luther, Martin. 1529. *Store katekismus. Om nadveren*.
BSLK, Die Bekenntnisschriften der evangelischen Kirke, p. 707-725 18 sider

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

- Nielsen, Bent Flemming, 2017.
På den første dag. Kirkens liturgi. Oldtid og middelalder.
Eksistensen Akademisk, p. 13-421 408 sider
- Når folkekirken skal spille efter reglerne - men uden for banen.
Folkekirkens håndtering af coronaperioden i foråret 2020.
Folkekirkens uddannelses- og videnscenter (FKUV) 11. november 2020.
<https://www.fkuv.dk/aktuelt/nyheder/folkekirken-og-corona-1> ,
p. 33-271 238 sider
- Prenter, Regin. 1944. *Spiritus Creator. Studier i Luthers theologie.*
Universitetsforlaget i Aarhus, p. 11-338 327 sider
- Prenter, Regin. 1962. *Den dogmatiske aktualitet af "De captivitate Babylonica"*
i: *Festskrift til K.E. Skydsgaard. 15.11.1962.*
Nyt Nordisk Forlag, København, p. 202-226 24 sider
- Prenter, Regin. 1965. *Nadverens dogmatisk-historiske problem.* ”
i: *Festskrift til N.H. Sørensen. 29. november 1965.*
København: G.E.C. Gads Forlag, p. 189-209 20 sider
- Prenter, Regin. 1975. *Fællesskabet om nadveren er væsentligt.*
Kristeligt Dagblad, 24. februar 1975. 1 side
- Prenter, Regin. 1977a. *"Das Augburgische Bekenntnis und die römische Messopferlehre"*
i: *Theologie und Gottesdienst. Gesammelte Aufsätze.* Aros,
Århus. p. 175-194 19 sider
- Prenter, Regin. 1977b. *"Eucharistic Sacrifice according to the Lutheran Tradition"*
i: *Theologie und Gottesdienst. Gesammelte Aufsätze.* Aros,
Århus. p. 195-206 21 sider

Debattekster fra internettet i kronologisk orden

15. marts 2020 - Nadvervideo fra Maribo Domkirke ved biskop Marianne Gaarden,
Lolland-Falsters Stift - <https://www.youtube.com/watch?v=Oo5yWqiPMEk>

24. marts 2020 - Digital Worship and Sacramental Life in a Time of Pandemic - LWF's
response to the Coronavirus (COVID-19) outbreak. Ved Prof. Dr. Dirk G. Lange,
Assistant General Secretary for Ecumenical Relations (LWF - The Lutheran World
Federation - Det lutherske Verdensforbund)
<https://www.lutheranworld.org/blog/digital-worship-and-sacramental-life-time->

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

[pandemic](#)

1 side

24. marts 2020 - Biskop: Samtalen om virtuel nadver er vigtig under coronasmitten - ved biskop Marianne Christiansen <https://www.kristeligt-dagblad.dk/debatindlaeg/biskop-samtalen-om-fjernnadver-er-vigtig-under-coronasmitten>

1 side

25. marts 2020 - Fem præster i fælleserklæring: Vi kan ikke anbefale digital nadver
Børge Haahr Andersen, m.fl., præster tilknyttet Evangelisk-Luthersk Netværk
<https://www.kristeligt-dagblad.dk/fem-praester-i-faelleserklaering-vi-kan-ikke-anbefale-digital-nadver>

1 side

30. marts 2020 - Nadver under coronakrisen: Jeg foreslår hjemmets altergang - ved retsteolog og ph.d. Kirstine Garde.
<https://www.kristeligt-dagblad.dk/debatindlaeg/nadver-under-coronakrisen-jeg-foreslaar-hjemmets-altergang-som-de-doebte-selv-udfoerer>

1 side

31. marts 2020 - Digital gudstjeneste med nadver kan binde os sammen
biskop Marianne Gaarden, Lolland-Falsters Stift
<https://www.kristeligt-dagblad.dk/kronik/digital-gudstjeneste-med-nadver-kan-binde-os-sammen>

1 side

1. april 2020 - Nadver i hjemmet er fuldt ud gyldig. Det bekymrer mig, at gyldigheden betvivles - ved professor Anders-Christian Jacobsen.
<https://www.kristeligt-dagblad.dk/debatindlaeg/nadver-i-hjemmet-er-fuldt-ud-gyldig-det-bekymrer-mig-gyldigheden-betvivles>

1 side

8. april 2020 - Liturgical Struggles in the Corona-Crisis by prof. em. Bent Flemming Nielsen and postdoc Mikkel Gabriel Christoffersen
<https://cursor.pubpub.org/pub/nielsen-christoffersen-liturgy/release/2>

1 side

8. april 2020 - In, mit und unter. Ein digitales Abendmahl widerspricht dem lutherischen Verständnis. Prof. dr. Volker Leppin, Tübingen
<https://zeitzeichen.net/node/8223>

2 sider

10. april 2020 - biskop Peter Skov-Jakobsen - Biskop: Min tro står i år foran en prøve som aldrig tidligere <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kronik/min-tro-staar-i-aar-foran-en-proeve-som-aldrig-tidligere>

1 side

14. april 2020 - Erinnerung an Leuenberg. Der „Streit ums Abendmahl“ lohnt ein Blick auf ein grundlegendes theologisches Dokument - Dr. Horst Gorski, vicepræsident for EKD Hannover - <https://zeitzeichen.net/node/8235>

2 sider

Masteropgave om digital nadver - 2021 KU
Er den digitale nadver en luthersk nadver?

22. april 2020 - Wertschätzung durch das Internet. Warum das Online-Abendmahl keine Banalisierung eines Sakramentes darstellt. Ralf Peter Reimann

<https://zeitzeichen.net/node/8290>

1 side

23. april 2020 - Abendmahl und Agape. Zu den liturgischen Möglichkeiten in der Krise
Prof. dr. VOLKER LEPPIN - <https://zeitzeichen.net/node/8291>

1 side

27. april 2020 - Efter corona-gudstjenester: Er det problematisk, at nadveren modtages senere, end den gives? (artikel KD) <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kirke-tro/er-det-et-problem-nadveren-kan-modtages-forskudt-i-tid>

1 side

10. januar 2021 - lektor Johanne Stubbe Teglbjærg og provst Thomas Reinholdt Rasmussen - Lektor og sognepræst: Lad os debattere, om nadveren kan formidles digitalt. <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kronik/lad-os-debattere-om-nadveren-kan-formidles-digitalt>

1 side

13. januar 2021 - Anders-Christian Jacobsen - Professor i dogmatik: Digital nadver er ikke sværmeri og truer ikke det kristne fællesskab. <https://www.kristeligt-dagblad.dk/debatindlaeg/professor-i-dogmatik-den-digitale-nadver-er-ikke-svaermeri-og-truer-ikke-det-kristne>

1 side

19. januar 2021 - Professor: Digitalt nadver fejrer man med sig selv. Er det ikke netop det modsatte af, hvad nadver er? Professor mso Bo Kristian Holm. <https://www.kristeligt-dagblad.dk/debatindlaeg/professor-digitalt-fejrer-den-enkelte-nadver-med-sig-selv-er-det-ikke-netop-det>

1 side

I alt opgivne tekster

1500 sider